

UDK: 262.3:37>(497.5-3 Istra)"1880/1919"
 378.628.2(497.4 Kopar)"1880/1919"
 Izvorni znanstveni članak
 Primljeno: 8. 3. 2007.
 Prihvaćeno: 24. 5. 2007.

Dječačko (malo) sjemenište porečko-pulske biskupije u Kopru (1880.-1919.)

STIPAN TROGRLIĆ

Institut društvenih znanosti *Ivo Pilar* – Centar Pula, Pula, Republika Hrvatska

Na temelju arhivskoga gradiva, tiska i literature autor analizira mjesto i ulogu Biskupijskog zavoda (malog sjemeništa) porečko-pulske biskupije u Kopru kako u vjerskom životu mjesne Crkve, tako i u hrvatsko-talijanskim nacionalno-političkim sporovima u Istri. Za 39-godišnjeg postojanja (1880.-1919.) sjemenište je bilo kamen smutnje između hrvatske i talijanske političke elite u Istri pa se o njegovoj primarnoj ulozi, odgoju svećeničkih kandidata malo govorilo među suvremenicima. U prvom planu je bilo njegovo nacionalno djelovanje. U istoj mjeri u kojoj ga je talijanska strana podržavala i veličala, hrvatska ga je doživljavala kao sredstvo talijanizacije, tj. nacionalne dezintegracije istarskih Hrvata.

Ključne riječi: Crkva u Istri, koparsko sjemenište, Ivan Glavina, nacionalno pitanje, talijanska gimnazija.

1. Katolička crkva u Istri i pitanje svećeničkog podmlatka u 19. st.

Duga i bogata tradicija crkvenih zavoda (sjemeništa) namijenjenih odgoju i obrazovanju svećeničkih kandidata govori o njihovu značenju za život Crkve.¹

¹ Zavodi (sjemeništa) kao ustanove za pripremu kandidata za svećenički poziv spominju se već u IV. stoljeću. Tridentinski sabor (1545.-1563.) sjemeništa je smatrao toliko bitnim za život Crkve da je pri samom završetku sabora donio zaključak o obvezi biskupa da u svojim biskupijama ustanove stalna sjemeništa u kojima bi mogli određeni broj kandidata uzdržavati, vjerski odgajati i u svetim disciplinama poučavati. Nakon Francuske revolucije (1789.-1794.) javljaju se dječačka (mala) sjemeništa u kojima pripravnici za svećenstvo stežu "nižu izobrazbu". Nakon završetka malog sjemeništa slijedio je ulazak u bogoslovno (veliko) sjemenište gdje se tijekom 4-godišnjeg studija izučavala filozofija i teologija. Što se tiče termina u skladu s onodobnim biskupskim dopisima u kojima se upotrebljava naziv *convictus dioecesanus* i *seminarium puero-rum* (biskupski zavod i malo sjemenište), u ovom radu podjednako i s istim značenjem koristim naziv zavod i sjemenište. Kao javna ustanova, sjemenište je bilo podložno državnim zakonima – pa se može govoriti o zavodu, internatu, konviktu, kolegiju. S druge strane, sjemeništa su osnivana prema odredbama kanonskog prava pa je opravdan i naziv sjemenište. *Enciclopedia cattolica*, sv. IX., SCA – TER, Citta del Vaticano, s.a., 279.; Simon AICHNER, *Compendium juris ecclesiastici ad usum cleri, editio septima*, Brixinae 1890., 519.-522.

U Istri prva sjemeništa susrećemo već u VII. stoljeću. Teška gospodarsko-socijalna situacija od kraja 17. do kraja 18. st. kao posljedica epidemija, suša i depopulacije dovela je do propadanja sjemeništa na Istarskom poluotoku u navedenom razdoblju. Vrhunac tog propadanja bit će zatvaranje sjemeništa u Kopru 1818. – tada jedinoga istarskog sjemeništa.² U 19. st., kad se popravila gospodarsko-socijalna situacija, negativne posljedice جوزefinističkih restriktivnih mjera prema Crkvi, zatim francuske vladavine i procesa sekularizacija, otežavat će obnovu vjerskog života u cjelini, pa i sjemeništa kao dijelova te cjeline.

Barbanski kanonik i poznati istarski intelektualac Pietro Stankovich³ 1828. piše: "Ne upisuju se leviti u vojsku Kristovu zbog pomanjkanja sredstava za uzgoj. Stari popuštaju u toku vremena, župe su zapuštene, na oltarima ponestaje žrtava jer je premalo službenika. Crkva je opustijela."⁴

Iste godine kada je Stankovich pisao svoje lamentacije, papa Lav XII. je izdao bulu *Locum beati Petri* (dalje: *LBP*) koja predstavlja najkrupniji novovjekovni zahvat u upravno-teritorijalni ustroj Katoličke crkve u austrijskim pokrajinama Dalmaciji i Istri. Primjerice, u Istri su ukinute tri biskupije: Rab, Osor i Novigrad. Prve dvije su postale dijelovi krčke biskupije dok je novigradska pripala tršćanskoj biskupiji. Pulska je biskupija pripojena porečkoj, a koparska tršćanskoj biskupiji. Bula izričito kaže: "Koparsku, pulsku i makarsku biskupiju proglašujemo sačuvanima te ih zauvijek ujedinjujemo i priključujemo drugim biskupijama da unaprijed njima kao sustolnicama upravlja jedan te isti biskup. Hoćemo da koparska crkva bude sustolnica tršćanske, pulsko-porečke, a makarska splitske."⁵ Razlog za donošenje bule bila je zapuštenost biskupijskih središta po nekoliko godina bez biskupa, bijedno stanje župa i župnika i prazna sjemeništa.

S obzirom na sjemeništa, bula dopušta da ih one biskupije u kojima su već postojala (gradečka, tršćanska, porečka i krčka) zadrže (retinebunt), odnosno

² Marco NOVACH, *Notizie storiche sui seminari di Capodistria, Trieste e Parenzo*, Luciano Priora, Capodistria 1927.; Ivan GRAH, "Sjemenišno i teološko obrazovanje na području istarskih biskupija", *Visoko školstvo na području Riječko – senjske metropolije, Spomenica*, (ur. Mile Borović), Zagreb, Rijeka 1999., 221.-244.

³ Pietro Stankovich (Petar Stanković), (1771.-1852.). Tipičan primjer istarskoga intelektualca svog vremena. Iako podrijetlom Hrvat, Pietro se nakon školovanja u Italiji priklonio talijanskom nacionalnom krugu što je vidljivo i iz njegova pisanja vlastitog imena i prezimena. Bio je strastveni skupljač knjiga i drugih tiskanih stvari, medalja, predmeta od mramora i kamena koje je sabrao u zbirku pod nazivom "Stancovichiana" i poklonio gradu Rovinju. Autor je mnogobrojnih djela na latinskom i talijanskom od kojih je najpoznatije *Biografia degli uomini distinti dell'Istria (Životopis znamenitih ljudi Istre)* tiskana u Trstu 1828. Na hrvatskom jeziku je napisao *Kratak nauk krstjanski*.

⁴ Pietro STANCOVICH, *Biografie degli uomini distinti dell'Istria*, sv. I, Trieste 1828., 40.

⁵ Karlo JURISIĆ, "Bula pape Lava XII "Mjesto blaženog Petra" i Crkva u Hrvatskoj danas", *Kačić, Zbornik Franjevačke provincije Presvetog Otkupitelja*, 3/1970., 105.

da ih obnove, a one biskupije koje nemaju sjemeništa mogu ga osnovati ako imaju za to dovoljno sredstava i, jasno, ako je car suglasan s time.⁶

Suočeni s porastom broja vjernika i opadanjem broja svećenika, zbog čega su mnoge župe ostajale nepopunjene, a potaknuti bulom *LBP* koja im je istaknula njihovu poziciju obnovitelja vjerskog života, biskupi ujedinjenih biskupija tršćansko-koparske i porečko-pulske u primarne pastoralne zadatke stavljali su potrebu otvaranja sjemeništa u svojim biskupijama.⁷ Tako je Antonio Peteani, prvi biskup ujedinjene porečko-pulske biskupije neposredno nakon preuzimanja biskupije, zatražio od cara Franje I. dozvolu da otvori sjemenište u Poreču. Kad je stiglo carsko odobrenje, o svom trošku je otvorio prvi razred gimnazije za sjemeništince, ali je već nakon prve godine bio prisiljen zatvoriti sjemenište zbog nedostatka obrazovanih svećenika koji bi bili kadri izvoditi nastavu.⁸

Tršćansko-koparski biskup Bartolomeo Legat (1847.-1875.) u drugoj godini svog biskupovanja otvara u Trstu bogoslovno sjemenište za studente teologije četvrte godine. Sa smrću mons. Legata 1875., nakon 26-godišnjeg rada, ugasilo se i ovo sjemenište. Razlog zatvaranja bio je upis samo dvojice bogoslova na četvrtu godinu u šk. god. 1875./76., a ništa bolje nije se moglo očekivati ni za sljedeću akademsku godinu.⁹ Jasno je bilo da "krnje" tršćansko sjemenište ne može riješiti problem nedostatka svećenika i da je ono u biti predstavljalo samo određenu palijativnu mjeru.

Sustavnijom i efikasnijom mjerom u smjeru regrutiranja i pripreme svećeničkih kandidata smatralo se otvaranje dječackog (malog) sjemeništa. Nakon više uzaludnih pokušaja da pribavi sredstva za otvaranje takvog sjemeništa, biskup Legat je na 39. sjednici Istarskog sabora od 21. III. 1863. iznio prijedlog o osnivanju "Seminarium puerorum" (dječackog sjemeništa) u Kopru s tim da bi sjemeništinci izobrazbu stjecali u talijanskoj državnoj gimnaziji u Kopru. Aproximativno, troškovi podizanja sjemenišne zgrade koja bi mogla primiti 100 osoba skupa s pomoćnim osobljem iznosili bi 30 000 fiorina. Prema biskupovoj zamisli, ovaj iznos biskup bi dobio u vidu kredita koji bi otplaćivao 12 godina, godišnje 10 rata po 300 fiorina uz kamatu od 5%. Isplata kredita počela bi od 1. I. 1865. Biskupija je godišnje dobivala 9.200 fiorina od prihoda nekadašnjih bratovština, od čega je 1/3 (3.070 fiorina) pripadalo biskupskoj kuriji. Polovicu od toga (1.500 fiorina) biskup bi tražio za sebe s tim da bi taj iznos

⁶ Isto, 112.

⁷ U porečko-pulskoj biskupiji 1835. na 54.381 vjernika dolazilo je 157 biskupijskih svećenika, godine 1855. broj vjernika je porastao na 62.118 dok se broj svećenika smanjio na 138, da bi 1.875. biskupija imala 83.655 vjernika i 124 biskupijska svećenika. Prema: *Status personalis et localis unitarum dioecesean Parentinac et Polensis* za navedene godine.

⁸ Božo MILANOVIĆ, *Hrvatski narodni preporod u Istri*, knjiga 1., Pazin 1991., 71.

⁹ "Tršćansko biskupijsko Sjemenišće", *Naša sloga* (Trst), br. 22, 16. XI. 1875., 1.

služio kao ulog za kredit i jamstvo isplate kamata. Pa iako je prijedlog podržala većina zastupnika pokrajinskog sabora, njegova je realizacija propala zbog nesvladivih financijsko-administrativnih prepreka koje su diktirale više državne instance.¹⁰ Pokušaj da se sredstva za gradnju sjemeništa namaknu od prihoda ukinutih bratovština iz nekadašnjega venecijanskog dijela Istre također nije postigao rezultat jer su neke općine apsolutno odbijale mogućnost ustupanja kapitala, dok su druge to uvjetovale neprihvatljivo teškim uvjetima.¹¹

I kao porečko-pulski biskup (1858.-1875.), a još više kao tršćansko-koparski biskup (1875.-1882.), Juraj Dobrila je u svojim brojnim poslanicama upozoravao kakve sve, ne samo uske religiozne, nego i šire društveno-moralne posljedice može imati nedostatak svećenika.¹² Kao i njegovi prethodnici, najefikasnijim sredstvom u rješavanju navedenog problema smatrao je podizanje malog sjemeništa. No kako je naslijedio dosta velike dugove u porečko-pulskoj biskupiji, bilo mu je jasno da je iz biskupijskih prihoda nemoguće osigurati nemala sredstva za otvaranje i održavanje zavoda – sjemeništa. Kako bi zacijelo tu “ljutu i preljutu ranu” kako kao porečko-pulski biskup u nastupnoj poslanici na talijanskom naziva nedovoljan broj svećenika, a “koju zadaje bogoljubnom puku duh današnjeg vremena”.¹³ Dva puta je (1861. i 1875.) bio spreman povući se s mjesta porečko-pulskog biskupa na vrijeme od 10 do 15 godina kako bi se biskupski prihodi upotrijebili za gradnju sjemeništa. Jasno, ni na državnoj ni na crkvenoj razini ovaj rijedak primjer altruizma nije naišao na razumijevanje.

Biskupa Dobrilu nije obeshrabrila spoznaja kako će sjemenište ostati sanak pusti. Stipendijama za siromašne učenike nastojao je, koliko je to bilo moguće, kompenzirati nedostatak sjemeništa. Pri tome nije bio klerikalno uzak, nego je stipendije dijelio i učenicima koji su se opredjeljivali ne za svećenički nego za neki drugi poziv uz uvjet da se nakon završetka studija vrate u Istru.

Pri dodjeli stipendija Dobrila je pazio da one dospiju u ruke siromašnih hrvatskih sinova, pri čemu se nije libio da to i izrijekom navede. Tako je osnovavši 1875. učeničku stipendiju u visini od 20.000 forinti u popratnom pismu tražio da se ona dodijeli mladićima slavenskih roditelja ili onima koji pohađaju austrijsku ili ugarsku školu ili, pak, realnu školu s hrvatskim ili slovenskim

¹⁰ “Monzioni del Deputato Monsignor Leut, Resoconto tachigrafico della XL seduta della Dieta Provinciale dell’Istria in Parenzo”, *Atti della prima e seconda Dieta Provinciale dell’Istria in Parenzo, volume primo*, Antonio Coana, Rovigno 1863., 598.-599.

¹¹ Bernardo BENUSSI, “La liturgija slava nel Istria”, *Atti e memorie della Societa Istriana di archeologia e storia patria, volume IX.*, Goetano Coana, Parenzo 1894., 268.

¹² Stipan TROGRLIĆ, “Socijalna i idejna problematika u poslanicama i okružnicama biskupa Jurja Dobrile (1858.-1881.)”, *Riječki teološki časopis* (dalje: RTČ), 7/1999., br. 2, 385.

¹³ Biskupski arhiv u Poreču (dalje: BAP), Poslanica i plakati biskupa Dobrile, b.o. (arhiv u sređivanju), Nastupna poslanica na talijanskom, u Poreču 16. V. 1858., 3.

jezikom kao obvezatnim za sve učenike hrvatske nacionalnosti. Kad je u oporuci 1880. godine ostavio fond od 100.000 forinti, odredio je da se iz tog fonda osnuju 62 stipendije za mladiće tršćansko-koparske biskupije i osam za one iz porečko-pulske uz napomenu da ponajprije u tršćansko-koparskoj biskupiji trebaju biti rođeni u sudskim kotarevima Pazin, Buzet, Volosko i Podgrad¹⁴ (izrazito hrvatski krajevi), ali za Dobriline suvremenike iz talijanskoga etničkog kruga kao i za suvremenu talijansku historiografiju bio je to samo novi dokaz biskupova nacionalizma.¹⁵ Točno je ono što piše talijanski povjesničar Pietro Zovatto: "Može se opravdano zaključiti da nije bilo hrvatskog svećenika, obrazovanog čovjeka ili intelektualaca u Istri, a da ga, na bilo koji način, nije potpomogao biskup Dobrila."¹⁶ Međutim, ta pomoć nije bila motivirana nikakvim hrvatskim nacionalizmom koji bi se hranio animozitetom prema susjedima Talijanima. Preferiranje istarskih Hrvata u određenim situacijama proizlazilo je iz spoznaje kako oni više trebaju tu pomoć nego Talijani.¹⁷

Ivanu Glavini, svećeniku tršćansko-koparske biskupije, doktoru teologije, po nacionalnosti Slovincu iz Borošta (Dolinski dekanat), providnost je odredila ulogu dvostrukog nasljednika biskupa Dobrile. Kad je 1875. Dobrila preuzeo tršćansko-koparsku biskupiju, Glavina, tadašnji župnik u tršćanskoj župi BDM Pomoćnice, imenovan je porečko-pulskim biskupom, a nakon Dobriline smrti 1882. postao je tršćansko-koparski biskup.

I u jednoj i u drugoj biskupiji suočio se s jedne strane s procesom pada svećeničkih zvanja koji je trajao skoro jedno stoljeće i s druge, s uzaludnim polustoljetnim nastojanjem svojih prethodnika da taj proces zaustave otvaranjem prikladnog, bilo bogoslovnog, bilo dječračkog sjemeništa. Zanimljivo, ono što nisu uspjeli njegovi prethodnici, među kojima je po pastoralnom iskustvu i organizacijskim sposobnostima odskakao Dobrila, pošlo je za rukom mons. Glavini – podigao je sjemenišne zavode u Kopru za porečko-pulsku biskupiju i u Trstu za tršćansko-koparsku biskupiju. Ako se ima u vidu da je na početku svoje crkvene karijere doživio neugodnost zato što se Namjesništvo u Trstu nije složilo s prijedlogom biskupa Legata da Glavina bude imenovan župnikom najveće tršćanske župe sv. Antuna Padovanskog pa je biskup morao odstati od svog prijedloga, onda "sjemenišni" uspjesi mons. Glavine izgledaju još

¹⁴ "Oporuka pok. biskupa Dobrile", *Naša sloga* (Trst), br. 4, 16. II. 1882., 15.

¹⁵ B. BENUSSI, "La liturgija slava nel Istria", 272.; Pietro ZOVATTO, "Le classe dirigente ecclesiastica a Trieste e vescovi (da B. Legat ad A. Santin)", *Ricerche storico-religiose su Trieste no. 13*, Trieste 1984., 6.

¹⁶ P. ZOVATTO, "Le classe dirigente ecclesiastica", 21.

¹⁷ *Biskup dr. Juraj Dobrila, Spomen knjiga stogodišnjice njegovog rođenja*, (ur. Antun Kalac), Pazin 1912., 101.

zanimljiviji.¹⁸

Za navedenu uspješnost, čini mi se da je od presudne važnosti bio biskupov osjećaj za realno. Nije se zanosio idejom o sjemeništu koje bi udomilo velik broj gojenaca, čak nije smatrao bitnim posjedovanje vlastite zgrade. U Kopru je krenuo s 11 kandidata koji su prvu školsku godinu stanovali u iznajmljenom stanu. Jasno, u svemu tome ne bi se smjela zanemariti uloga dugogodišnjih iskusnih članova biskupske kurije. Neki su u kuriji bili više od 20 godina kao Dominik Bronzin, Nedeljko Silić i Josip Angelini.

2. Počeci koparskog sjemeništa (1880.-1886.)

U ozračju dosta turobne slike porečko-pulske biskupije: 25 župničkih i kapelanskih mjesta bilo je nepopunjeno zbog nedostatka svećenika, i općeg uvjerenja o potrebi poduzimanja konkretnih mjera u smjeru poboljšanja postojeće situacije, biskup Glavina se odlučio za osnivanje Pobožnog fonda (Pio fondo, dalje: Fond) iz kojeg bi se pružila pomoć dječacima-kandidatima za svećenički poziv. Ocjenjujući da nije vrijeme za čekanje, neposredno nakon osnivanja Fonda (rujan 1880.) iznajmljena je privatna kuća u Kopru u koju se smjestilo 11 dječaka – prvi naraštaj koparskog zavoda, ustanove hvaljene i osporavane za njezina 39-godišnjeg djelovanja. I te različite, potpuno oprečne ocjene dokaz su njegova ne samo vjerskog, nego širega društvenog značenja. Za prvog rektora imenovan je ugledni svećenik tršćansko-koparske biskupije, kanonik koparske konkatedrale Petar Sinčić.

Statut Fondo diocesano per sussidio dei giovani candidati dello stato ecclesiastico (Statut Biskupiskijskog fonda za potporu mladim kandidatima za crkveni stalež), kako je glasio službeni naziv Fonda, do u detalje je razradio odakle će se Fond puniti, tko i pod kojim uvjetima može dobiti njegovu pomoć, kakve su obveze roditelja ili skrbnika. Fondom su, u dogovoru s biskupom, upravljala dva kanonika porečke katedrale. Na svakom polugodištu upravitelji su bili dužni podnijeti financijsko izvješće koje se, nakon što ga je biskup prihvatio, u sažetom obliku objavljuje u *Folium dioecesanum*, službenom glasilu biskupije.¹⁹

Na vijest o otvaranju biskupijskog zavoda u Kopru reagirao je slovenski list

¹⁸ Namjesništvo je tražilo čovjeka iz pastoralne prakse kadrog da se suoči s "duhom vremena". Glavina kao doktor teologije i knjiški tip nije se činio prikladnim za najvažniju tršćansku župu. Giampaolo VALDEVIT, *Chiesa e lotta nazionali nel coso di Trieste (1848.-1918.)*, Udine 1979., 48.

¹⁹ Fondo diocesano per sussidio dei giovani candidati dello stato ecclesiastico, Regolamento interno, *Folium Dioecesanum a Curia Episcopali Parentino-Polensi*, annus II, septembri 1880, 155.-157.

Edinost, glasnik istoimenoga političkog društva. Biskup je apostrofirao kao branitelj talijanskih nacionalnih interesa u Istri zato što su skoro svi sjemeništari bili Talijani i zato što su bili obvezni pohađati talijansku gimnaziju u Kopru. Financijska pomoć koju je pokrajinska vlada pružila za otvaranje sjemeništa samo je dodatni dokaz korištenja Crkve i vjere za nacionalne, dnevno-političke potrebe, budući da će iz sjemeništa izići vatreni širitelji talijanske nacionalne ideologije.²⁰

Time je otvorena Pandorina kutija hrvatsko (i slovensko)-talijanskih sporova oko koparskog sjemeništa. Odbacujući nacionalno-političke konotacije sjemeništa, članovi kaptola porečke katedrale reagirali su na pisanje *Edinosti*. Prema njihovu mišljenju jedini razlog otvaranja sjemeništa je nastojanje biskupa da doskoči oskudici svećenika. Isključivo talijanski karakter sjemeništa, po kanonicima, ublažen je time što je od 12 kandidata jedan bio Hrvat, dva su znala "slavenski jezik", dok su dva bila iz druge biskupije. Uz to, za rektora je postavljen hrvatski svećenik, a to što su pokrajinske i gradske vlasti pružile potporu otvaranju sjemeništa nije nikakav grijeh jer je riječ o plemenitom cilju odgoja mladih.

"K tome gojenci uz službeni jezik carstva (njemački, op. a.) imaju strogu dužnost učiti oba jezika koji se govore u ovoj biskupiji (hrvatski i talijanski, op. a.) da bi jednog dana kao i toliki biskupijski svećenici s talijanskim kao materskim jezikom mogli vršiti svoju dužnost, bez nacionalnih razdvajanja, tamo gdje bude potrebno."²¹

U obranu biskupa ustao je i gorički katolički list *L'Eco del Littorale*. Pomoć od 400 forinti od pokrajinske vlade za uzdržavanje prvog naraštaja sjemeništara, smatra *L'Eco*, sasvim je opravdana jer veleposjednici Talijani plaćaju najviše poreza iz kojeg su u konkretnom slučaju financirani talijanski učenici.²² Uslijedio je odgovor na stranicama *Naše sloge*. Nepotpisani pisac članka (najvjerojatnije glavni urednik Karl Kiršjak), objavljenog kao veoma značajna informacija na prvoj stranici, dokazuje kako su najveći porezni dužnici upravo oni sudbeni kotarevi u kojima prevladava talijansko stanovništvo (Poreč, Motovun, Vodnjan, Rovinj), dok najmanje duga na ime poreza imaju hrvatski sudbeni kotarevi (Pazin, Volovsko, Podgrad, Buzet). Na taj način htjela se oboriti, kao neosnovana, teza *L'Eca* o talijanskim sredstvima utrošenim za talijanske učenike.²³

Ono što je u hrvatskih političara, a i u nekih hrvatskim crkvenim krugovima

²⁰ Prema: Il Capitalo Cattedrale, Parenzo 10. I.1881., *Appendice ad Folium Dioecesanum*, annus II., mense decembri 1880. (nema paginacije)

²¹ Isto.

²² "Convitto diocesano a Capodistria", *L'Eco Littorale*, br. 57, Gorizia 15. II. 1881., 3.

²³ "Recimo istinu", *Naša sloga* (Trst), br. 6, 6. III. 1881., 1.

stvaralo sumnje o čisto religioznom karakteru sjemeništa nije bila samo nacionalna struktura pitomaca i njihovo pohađanje talijanske gimnazije, nego i činjenica da su talijanski liberalni krugovi podržavali koparsko sjemenište. Ta potpora sunarodnjaka, idejnih protivnika papa, svećenika i svega vezanog uz Katoličku crkvu, u Hrvata je stvarala opravdan dojam o sjemeništu kao primarno talijanskom nacionalnom, a tek zatim vjerskom projektu.

U jesen 1880. jedanaest dječaka iz devet župa porečko-pulske biskupije (po dvojica iz župe Rovinj i Vodnjan) zaputili su se u Kopar kao prvi naraštaj tek utemeljenoga koparskog sjemeništa. Biskup je bio zadovoljan zato što je pro našao kuću u koju su smješteni svi kandidati jer je time izbjegnuta lošija, rezervna varijanta o iznajmljivanju nekoliko stanova za po 2-3 kandidata.²⁴ Šest sjemeništara se upisalo u prvi razred gimnazije, četiri u drugi i jedan u treći. Već nakon prvog polugodišta, zbog lošeg uspjeha u učenju otpušten je iz sjemeništa jedan učenik prvog razreda. Na njegovo je mjesto primljen Marko Korlević, učenik III. razreda, iz Sv. Vitala (Porečki dekanat) "velikih sposobnosti i ljubavi za učenje i, uz pomoć Božju, daje nadu da će biti dobar".²⁵ Na kraju školske godine iz sjemeništa su otpuštena još dvojica dječaka, oba učenici prvog razreda: jedan zbog neuspjeha u školi, drugi zbog ponašanja. Tako je kraj prve godine svoga djelovanja (1880./81.) sjemenište dočekalo s devet kandidata. Od te devetorice trojica su bila problematična zbog nemarnosti u učenju – dvojica su na kraju školske godine imali dovoljan, a jedan čak nedovoljan iz slavenskog jezika. Premda je učenje slavenskog "stvar slobodnog izbora za učenike gimnazije, ono je naloženo onima koji uživaju pomoć pobožnog fonda".²⁶ U napomeni kako su dvojica sjemeništara jedva zadovoljili iz slovenskog jezika, pokazuje se osjetljivost na nacionalnu problematiku čime se zapravo želi otupiti oštrica hrvatsko-slavenskih napada koji su u koparskom zavodu vidjeli ustanovu usmjerenu na odgoj talijanskoga nacionalističkog klera. I u svim drugim predmetima bilo je ocjena *sufficiente* (dovoljan). Međutim, zbog toga nitko nije posebno apostrofirao.

Na kraju školske godine, u skladu s odlukama statuta Pobožnog fonda, podneseno je financijsko izvješće. Ukupan prihod Fonda bio je 3.796 forinti, a izdaci su iznosili 2.601 forintu. Najvažniji izvor prihoda fonda bila je milostinja i prinosi svećenika i vjernika 1.442 forinte, slijedili su prilozi biskupa, pokrajinske vlade, gradova i udruga 1.212 forinti, zatim prinosi župa 556 forinti, davanja učenika 463 forinte, dvije državne stipendije za gimnazijalce biskupije 84 forinte i drugi različiti prinosi 38 forinti. Najveću stavku u izdacima predstavljali su troškovi svakodnevnog uzdržavanja, 1.540 forinti, i nabavka namješta-

²⁴ Convitto Dioeceseano, Dall'ordinarito Vesovile di Parenzo e Pola, Parenzo 4. VIII. 1881., *Folium Dioeceseanum*, annus III., agosto 1881., 126.

²⁵ Isto.

²⁶ Isto.

ja od 950 forinti, dok je preostalih 111 forinti otpalo na didaktička pomagala, knjige, lijekove i poštanske troškove.²⁷

U pismu od 4. kolovoza 1881. biskup Glavina izražava zadovoljstvo što je, iako sa skromnim brojem i s mnogobrojnim teškoćama, započelo s radom koparsko sjemenište. Za budućnost je bitno, smatra biskup, naći način da se "poboljša ono što je učinjeno do sada kako bi rasle nježne mladice svetog mjesta utemeljenog radi formacije budućih levita i to ne samo radi intelektualne formacije nego još više radi duhovne koja će ih poticati da budu dobri i vrijedni svećenici u ovim našim voljenim krajevima. Već je sve pripremljeno za otvaranje crkvenog zavoda u Kopru".²⁸ U vrijeme kada je sastavljeno navedeno pismo već je bila iznajmljena za potrebe sjemeništa kuća Percolt. Na početku šk. godine 1881./82. sam biskup je blagoslovio nove sjemenišne prostorije i svojom nazočnošću uvećao i formalno otvaranje sjemeništa porečko-pulske biskupije u Kopru. U novu školsku godinu sjemenište je krenulo s 24 kandidata (devet starih od prethodne godine i 15 novoupisanih). Najvećim dijelom bili su to pripadnici talijanskoga etničkog kruga. Pitanje je koliko su se Hrvatima osjećali i oni koji su nosili hrvatska prezimena (Cukon, Šujević, Zuban, Marinović, Lulić, Jugovac, Korlević), a koliko su bili talijanizirani.

U oproštajnom pismu svećenicima porečko-pulske biskupije, nakon što je u ožujku 1882. imenovan tršćansko-koparskim biskupom, Glavina na samom početku pisma ističe: "Ono što me tješi to je što ostavlja prsten zajedništva (povezanosti): biskupijski zavod. U ljubavi ne prihvaćam međe granica, nastavit ću ljubiti ovu biskupiju s nepromjenjivim u ovom trenutku prisutnim osjećajima, a u biskupskom zavodu susretat će se, vjerujem, naša srca kao što su se i dosada susretali naše želje i naša srca."²⁹ Čitavo pismo svojevrsan je panegirik crkvenom zavodu u Kopru iz kojeg je jasno da je riječ o, po biskupovu mišljenju, njegovu najvećem pastoralnom uspjehu.³⁰

Alojzije Zorn, nasljednik biskupa Glavine, na katedri sv. Maura, nakon samo pet mjeseci boravka u Poreču, imenovan je goričkim nadbiskupom. U oproštajnoj poslanici sa svećenicima i vjernicima ističe kako je jedan od najvećih problema biskupije nedostatak svećenika. Jedinu nadu za izlazak iz teške situacije koparsko sjemenište u šk. godini 1882./83. upisalo je samo pet novih sjemeništara umjesto planiranih jedanaest. Razlog je bio nedostatak sredstava u biskupijskom fondu iz kojeg su se uzdržavali sjemeništarcu. Zato

²⁷ Elenco del contributi al Fondo Dioecesano incessati fino al Luglio 1881., *Folium Dioecesatum*, annus III, agosto 1881., 124.

²⁸ Dall'Ordinariato Vescovile di Parenzo e Pola, Parenzo 4. agosto 1881., Comitato diocesano, *Folium dioecesatum*, annus III, agosto 1881., 127.

²⁹ Al Venerabili Clero e diletto popolo delle unite Diocesi di Parenzo e Pola, Dall'ordinariato Vescovile di Parenzo e Pola, *Folium Dioecesatum*, annus IV, agosto 1882., 119.

³⁰ Isto, 120.-123.

biskup poziva svećenike i vjernike na velikodušnije uplate u Fond jer se u suprotnom može dogoditi da mnogi mladići, iako osjećaju svećenički poziv, ostanu na svojim selima jer im siromašni roditelji ne mogu omogućiti boravak i školovanje u Kopru.³¹

Uvjeren kako su dječačka sjemeništa jedini način rješavanja jednog od najaktualnijih pastoralnih problema u Crkvi 19. st., oskudici svećeničkih zvanja, a suočen s istim i u svojoj novoj tršćansko-koparskoj biskupiji, Glavina je i u Trstu 1883. utemeljio malo sjemenište. Kao što mu je koparsko sjemenište donijelo pohvale i odobravanje od talijanskih liberala koji su, kao što je već istaknuto, na koparsko sjemenište gledali u prvom redu kao na ustanovu u kojoj će se odgojiti nacionalno svjesni talijanski svećenici, kasniji promicatelji talijanstva Istre, tako mu je tršćansko sjemenište pribavilo osude i napade istih liberalnih krugova. Razlozi su opet bili nacionalne prirode.

Odredba da sjemeništarcu pohađaju njemačku gimnaziju, odbijala je talijanske kandidate za svećenički poziv od tršćanskog sjemeništa, ali je privlačila hrvatske i slovenske kandidate jer im je puno lakše bilo prihvatiti pohađanje "neutralne" njemačke gimnazije nego talijanske gimnazije, koja je u njihovoj svijesti značila sredstvo talijanizacije. To što su sjemeništarcu u tršćanskom zavodu bili najvećim dijelom Slovenci i Hrvati objašnjava područje s kojeg dolaze, a to su hrvatske župe središnje Istre. Talijanski se liberali nisu mogli osloboditi svojih shematsko-ideoloških pogleda o slavenskom popu politikantu. U tu shemu sad se uklopio i čovjek za kojeg su dok je boravio u Poreču vjerovali da se odupro zamamnom zovu politike.

Nižući sedam smrtnih grijeha mons. Glavine, svi proizišli iz njegove proslavenske politike, na prvo mjesto mu je stavljen grijeh otvaranja tršćanskog sjemeništa "slavenskog po svom uređenju a njemačkog po svom obrazovanju", osnovanog jedino radi konkurencije onom koparskom. Talijanima je posebno teško bilo prihvatiti da će Dobrillin stipendijski fond, u skladu s njegovom oporukom, otići za pomoć siromašnim slavenskim dječacima u tršćanskom sjemeništu.³²

Zornov nasljednik na katedri sv. Maura u Poreču Ivan Flapp, Talijan iz Cromonsa (Furlanija), profesor crkvene povijesti i kanonskog prava na bogosloviji u Gorici, favorit talijanskih liberala s kojima je bio blizak glede istarske nacionalne problematike, u jednom od svojih prvih obraćanja istarskoj kleričkoj i vjerničkoj javnosti ističe koparsko sjemenište kao činjenicu koja ga je tješila i

³¹ Pismo biskupa Alojzija Zorna, Poreč 24. VIII. 1883., *Reso conto sulla gestione amministrativa del Pio fondo per convitto diocesano, pro anno 1882./83.* Od 1882./83. do 1918./19. svake godine je tiskano financijsko izvješće Pobožnog fonda pod naslovom "Reso conto". Uz financijski dio, izvješće je sadržavalo i druge informacije.

³² B. BENUSSI, "La liturgia slava nel Istria", 272.-274.

hrabrila u trenucima preuzimanja biskupije. Zato upućuje “žarku molbu pokrajinskim vlastima i općinama, svoj mojoj poštovanoj braći voditeljima duša ove biskupije i svim predragim sinovima Kristovog stada da ovoj zajednički probitak koji je započeo s Koparskim zavodom podupru, kao i do sada, svim silama”.³³

Do 1885. dječacima iz tršćansko-koparske biskupije, iako su imali svoje sjemenište u Trstu, bio je dopušten upis u koparsko sjemenište. Te godine tršćanski biskup Glavina povlači svoje sjemeništare iz koparskog zavoda i upisuje ih u tršćanski. S ovim događajem završava prvo, veoma kratko razdoblje u životu koparskog sjemeništa koje bismo mogli nazvati vremenom uspostavljanja i stabilizacije te nastojanja da se izbori monopol u odgoju istarskih pripravnika za svećenički poziv.

Za pet godina broj sjemeništara je porastao od 11 (1880.) na 36 (1885.). Na kraju ovog razdoblja s mjesta ravnatelja zavoda povukao se njegov prvi ravnatelj, hrvatski svećenik Petar Sinčić. Teško je reći koliko je povratak Sinčića u tršćansku kuriju odakle je i došao za ravnatelja bilo uvjetovano potrebom kurije, a koliko neprihvatanjem da na čelu “talijanskog” sjemeništa bude Hrvat. Svakako, u trenutku kad je već postojalo “slavensko” sjemenište, u Trstu nije bilo razloga da se jače ne istakne talijanski karakter koparskog sjemeništa. Umjesto Sinčića, biskup Flapp je za ravnatelja zavoda imenovao Giuseppea Artica, svećenika tršćanske biskupije i katehetu državne gimnazije u Kopru.³⁴

3. Cvjetno razdoblje sjemeništa (1886. – 1907.)

Povlačenjem sjemeništara tršćansko-koparske biskupije iz koparskog zavoda dovedene su u pitanje obje njegove zadaće: s jedne strane omogućiti što većem broju talijanskih mladića pripremu za svećenički poziv kao odgovor na vapijući manjak talijanskog svećenstva u Istri, a s druge velikim brojem gojenaca osigurati solidne temelje talijanskoj gimnaziji čiji bi opstanak bio doveden u pitanje ako ne bi imala dovoljno učenika. Da bi doskočila novonastaloj situaciji, biskupska kurija u Poreču odlučila je da se već od 1885. godine uvedu dvije kategorije učenika koparskog zavoda. Prvu kategoriju činili bi dječaci porečko-pulske biskupije koji su se opredijelili za svećenički poziv i čije bi troškove izdržavanja, najvećim dijelom, snosio Fond, dok bi drugoj kategoriji, koja bi sama snosila troškove boravka u zavodu, pripadali dječaci iz porečke biskupije koji nisu namjeravali biti svećenici ili drugih istarskih biskupija, bez

³³ Dalla Resionza Vescovile di Parenzo e Pola, Parenzo li 25. Agosto 1885., *Reso conto*, pro ano 1884./85.

³⁴ M. NOVACH, *Notizie storiche*, 38.

obzira na to jesu li se namjeravali posvetiti službi oltara ili nekom svjetovnom zanimanju.³⁵

Pretpostavljajući da će otvaranje zavoda svjetovnjacima povećati broj gojenaca, a što će se zaista i dogoditi, biskup Flapp je već sljedeće godine kupio palaču Grisoni za potrebe biskupijskog zavoda u Kopru. I dok je talijanska i katolička i liberalna strana pozdravila ovaj biskupov potez,³⁶ za hrvatsku je pomoć pokrajinske vlade pri kupnji palače Grisoni s kreditom od 10 000 forinti i financijska injekcija s istom svrhom gradske uprave Buja (grad izvan porečko-pulske biskupije) samo dokaz upreznja crkvenih ustanova od svjetovne vlasti u talijanska nacionalna, dnevno-politička kola.³⁷

Ako je popis dobrovoljnih priloga za koparski zavod za 1883. objavljen na talijanskom u *Folium dioecesanum* – službenom glasilu biskupije, bio razlog da se upozori biskupsku kuriju kako je službeni jezik *Foliuma* latinski, onda su razumljive još burnije reakcije na Statut zavoda 1886. objavljen također samo na talijanskom jeziku.³⁸

U školskoj godini 1886./87. koparski zavod se uselio u palaču Grisoni s, kako je Statutom bilo određeno, dvije kategorije pitomaca. I jedno i drugo (prostorno-zakonsko “proširenje”) već je u prvoj godini donijelo primjetne brojčane pomake: upisalo se ukupno 49 kandidata (30 iz 1. i 19. iz 2. skupine), što je u odnosu na prethodnu najplodniju godinu povećanje za 13. Međutim, brojke mogu zavarati, kao i obično. Do 1886. nema druge kategorije pa su svi pitomci bili iz porečko-pulske biskupije i kandidati za svećenički poziv. Zato iako od 1886. pa do zatvaranja zavoda 1919. možemo precizno pratiti kretanje broja

³⁵ Prema Statutu zavoda samo su se u iznimnim slučajevima mogli primiti dječaci izvan Istre. Broj pitomaca 1. kategorije nije smio prijeći broj 36, dok je broj onih iz 2. kategorije ovisio o slobodnim mjestima nakon prijema 1. kategorije. Župni arhiv Barban (dalje: ŽAB), razni spisi 1880.-1905., Statuto del Convitto dioecetano Parenzo-Polese.

³⁶ Trentinski katolički list *La civiltà cattolica* u br. 144 od 21. prosinca 1886. nakon pohvala istarskoj vladi zbog velikodušne pomoći pri kupovini Grisonove palače i potpore talijanskom liberalno-iredentističkom društvu *Pro patria* napada *Našu slogu* kao tijelo klerikalaca rukovodeno od jednog popa nekog Mata (odnosi se na Matka Mandića, svećenika i političara, urednika *Naše sloge* 1883.-1990., op. a.). Prema: *Naša sloga* (Trst), br. 2, 13. I. 1887., 1. Porečka liberalna i antiklerikalna *L'Istria* pozdravlja Flappovu kupovinu Grisonove palače kao “velik događaj za našu pokrajinu, utoliko vrijedniji ukoliko se osjeća sve veća jadikovka zbog nedostatka svećenika”. “Il Convitto diocesano di Capodistria, *L'Istria*, br. 250, Parenzo, 25. IX. 1886., 1.

³⁷ *Naša sloga* je nakon duljeg promišljanja, nadajući se da će stvari u svezi s koparskim konviktom krenuti nabolje, ipak morala zagristi “u tu kiselu jabuku”. Glasine o otvaranju njemačke gimnazije u Puli bile su upozorenje i biskupu i talijanskom političkom vodstvu u Istri da bi u slučaju realizacije tog plana vlada vršila pritisak na biskupa da sjemenište otvori u Puli. “Promozgov sve to, složiše se istarski Talijani sa g. biskupom u tom, kako valja vladu preteći, tj. da treba konviktu u Kopru položiti čvrst temelj prije nego li se otvori državna gimnazija u Puli. Ovako se tumači ono naglo i potajno poslovanje oko nabave Grisonove palače.” “Biskupski konvikt za Istru”, *Naša sloga* (Trst), br. 38, 13. IX. 1886., 1.

³⁸ “Biskupski konvikt za Istru II”, *Naša sloga* (Trst), br. 39, 30. IX. 1886., 1.

kandidata, nemoguće je odrediti koliko ih se opredijelilo za crkveni poziv jer za 2. kategoriju nemamo podataka za to. Buduća arhivska pretraživanja trebala bi odgovoriti i na jedno zanimljivo pitanje: koliko je "svjetovnjaka" iz druge kategorije tijekom osmogodišnjeg školovanja osjetilo svećenički poziv i završilo kao klerici. Za one koji su tu ušli s namjerom da postanu klerici (1. kategorija), a završili su kao svjetovnjaci, imamo precizne podatke.³⁹

Sve veće simpatije talijanske zajednice prema zavodu kao posljedica njegovog prelaska iz usko crkvenog na šire društveno polje djelovanja nakon 1886., očitovat će se u uključivanju gradova tršćansko-koparske biskupije u financijsku pomoć. Prvo se uključilo poglavarstvo Trsta s 100 forinti pomoći, slijedila su poglavarstva Kopra, Izole, Pirana. Najizdašnije je bilo ono koparsko sa 155 forinti, što je bilo i predvidljivo. Potporu jednoj nacionalnoj instituciji, pa barem ona imala vjerski predznak, koparski gradski oci, suočeni sa "slavenskom opasnošću" ne samo u okolici nego i u samom gradu, smatrali su svojom svetom dužnošću.

Na krilima vjerskog zauzimanja prožetog jakim nacionalnim nabojem koparski je zavod svoje zvjezdane trenutke doživio u vremenu od 1887. do 1907. U tom dvadesetogodišnjem razdoblju broj gojenaca kretao se između 50 i 66.⁴⁰ Otprilike polovica od ukupnog broja bili su oni iz druge kategorije. U pravilu, bili su to dječaci iz tršćansko-koparske biskupije, a samo rijetki iz porečko-pulske ili krčke biskupije.⁴¹ Velike zasluge za ovaj procvat pripadaju porečko-pulskom biskupu Ivanu Flappu. Od dolaska za biskupa 1884. pa do svoje smrti uredno je uplaćivao i ne tako neznatne doprinose za sjemenište (između 300 i 1 000 forinti). Vlastitim primjerom želio je potaknuti svoje svećenstvo da, u skladu s njegovim čestim poticajima, i materijalno pomognu sjemeništu. Za Flappa, koji se od početka svoje biskupske karijere suočio s otporom slavenskog svećenstva njegovom jezično-liturgijskom discipliniranju, zapravo potiskivanju staroslavenskog i hrvatskog jezika u crkvenim obredima, koparski zavod je bio jamstvo odgoja poslušnih svećenika s kojima neće imati problema.⁴²

Od 1886. do 1905. ravnatelj zavoda bio je Nicolo' Spadaro, svećenik tršćansko-koparske biskupije, profesor vjeronauka u državnoj gimnaziji u Kopru i član konzistorijalnog vijeća porečko-pulske biskupije.⁴³ Tako je Spadaro bio

³⁹ Od 600 sjemeništara koliko ih je prošlo zavodom za njegova 39-godišnjeg rada 85 ih je postalo svećenicima, dok su se ostali već tijekom gimnazijskog školovanja ili nakon završetka gimnazije opredijelili za svjetovne pozive. M. NOVACH, *Notizie storiche*, 42.

⁴⁰ Najmanje (49) ih je bilo u šk. godini 1888./89., najviše (67) u šk. godini 1900./01. *Reso conto*, godišta 1887./88.-1907./08.

⁴¹ Isto.

⁴² S. TROGRLIĆ, "Odnos istarskih biskupa prema nacionalnom pitanju prodiru liberalizma", *RTC*, 8/2000., br. 1, 526.-531.

svojevrсна veza u trokutu biskup – zavod – gimnazija. Dr. sc. Francesco Petronio, ugledni svećenik, također iz tršćanske biskupije, pisac povijesnih i teoloških djela, obavljao je od 1887. do utrnuća zavoda 1919. dužnost biskupova povjerenika (*commissarius episcopalis*) u zavodu. Zadatak povjerenika bio je bdjeti nad točnim provođenjem Statuta i drugih odredaba koje su se ticale unutrašnjeg reda zavoda, a sve s ciljem da “mladići unutar zavoda dobivaju odgoj prikladan za promociju i njegovanje svećeničkog poziva (...) i potom pružiti vjersko-moralni odgoj mladićima koji od početka ne budu skloni svećeničkom pozivu, ali žele imati koristi od ove ustanove”.⁴⁴

Pomnija analiza prihoda Fonda otkriva veoma zanimljivu sliku pribavljanja sredstava. Globalno gledano, oni se mogu podijeliti na crkvene i svjetovne. U prve spadaju doprinosi pojedinih crkava (župa), dragovoljni prilozi biskupijskog svećenstva i dragovoljni prilozi vjerničkom milostinjom, dok druge čine prilozi udruženja i posebnih podupiratelja, stipendije te doprinosi roditelja, zatim slijede doprinosi udruženja – ovdje je prednjačila pokrajinska vlada i poglavarstva većih istarskih gradova od Buja i Umaga na sjeveru do Pule na jugu i Labina na jugoistoku. Gradovi u kojima je vlast imala Hrvatska stranka (Pazin, Buzet), nisu davali pomoć za odgoj talijanskog svećenstva. Osobni prilozi svećenika, računajući i onaj biskupov od 300 forinti, do 1900. nikad nisu prešli 1 000 forinti.⁴⁵ Slab odaziv posebno slavenskog svećenstva bio je uvjetovan i njihovim nezavidnim materijalnim položajem, a od 1907., nakon pobjede Hrvatske stranke na izborima za Carevinsko vijeće, i sve izraženijom politizacijom i polarizacijom izvan koje, dakako, nije mogao ostati ni koparski zavod.⁴⁶

Od šk. god. 1889./90. do 1908./09. pokrajinska je vlada s određenom svo-

⁴³ Consistorium episcopale (biskupsko vijeće), savjetodavno tijelo u upravnim stvarima. Članove konzistorija imenuje biskup-ordinarij iz redova kanonika ili istaknutih svećenika. U posebnim prilikama u konzistorij su, uz dozvolu njihova biskupa, mogli biti imenovani i svećenici iz drugih biskupija. Upravo značaj koji je pridavan ravnatelju koparskog zavoda bio je razlog njegova imenovanja za consiliara (savjetnika) porečko-pulskog biskupa.

⁴⁴ *Statuto del Convitto diocesano*

⁴⁵ God. 1900. biskup Flapp povećava svoj doprinos na 600 forinti, 1902./03. biskupov prilog je 1 000 forinti, da bi 1904./05. povećao na 1 700 forinti a od 1905./06. do smrti biskupa Flappa iznosi 2 000 forinti. Povećanje biskupova obola bilo je povezano s financijskim teškoćama zavoda. *Reso conto*, razna godišta.

⁴⁶ Godine 1890. u biskupiji je bilo 87 svećenika u pastoralnom radu (župnici, kapelani). Osim župnika gradskih župa i središta dekanata (Poreč, Rovinj, Kanfanar, Motovun, Pula, Vodnjan, Labin), po nacionalnosti uglavnom Talijana, u Fond je, iz okolnih seoskih župa uplatilo samo 14 svećenika, od kojih su samo dvojica bila poznata po svojoj prohrvatskoj orijentaciji, Josip Ptašmski iz Moravske i Dinko Pindulić iz Omišlja na otoku Krku. Među ostalom dvanaestoricom susrećemo talijanske svećenike ili, pak, slavenske, poznate po izrazitom protalijanskom djelovanju kao što je Čeh Alojz Sekyra ili, pak, dalmatinski Hrvati Ivan Matić, Antun Nikolić, Anđelo Buzolić. Godine 1907. u biskupiji je djelovao 81 svećenik-pastoralac. U Fond su, ne računajući one iz dekanatskih središta, uplatila njih 22. To su najvećim dijelom bili talijanski

tom pomagala i učenje slavenskog jezika u zavodu jer prema odredbama Statuta učenici prve kategorije morali su biti na satovima slavenskog jezika u gimnaziji i u zavodu, a na njima su mogli biti i učenici 2. kategorije.⁴⁷ Ako su željeli ostati u 1. kategoriji, učenici su morali imati pozitivnu ocjenu i iz "slavenskog". U kontekstu navedene politizacije sve izrazitijih hrvatsko-talijanskih nacionalnih sporova, moguće je razumjeti i obustavu pomoći u učenju slavenskog jezika od 1908./09.

Na poticaj konkatedralnog kaptola u Kopru je 1897. osnovan *Odbor sv. Nazarija i Justa (Comitato dei San Giusto e Nazorio)* s ciljem podupiranja talijanskog duhovnog znanja u Istri i Trstu. Formiranje Odbora zapravo je reakcija talijanskog dijela Crkve u Istri na sve veći udio slavenskog (hrvatskog i slovenskog) elementa u kleričkoj strukturi istarske crkve što je, prema mišljenju Talijana, posljedica rasta tršćanskog sjemeništa⁴⁸ i dolaska Čeha i Moravaca u Centralno bogoslovno sjemenište u Goricu nakon što je tršćansko-koparski biskup Ivan Glavina za liječenja u Pragu 1885. uputio preko praškog *Narodnog lista* poziv mladićima koji osjećaju svećenički poziv da se, nakon dogovora s mjesnim biskupom, upišu u goričku bogosloviju kao bogoslovi bilo tršćansko-koparske, bilo porečko-pulske biskupije.⁴⁹

U apelu upućenom neposredno nakon osnivanja, odbor je, uz opis teške situacije u tršćansko-koparskoj biskupiji zbog malog broja talijanskih svećenika, pozvao sve vjernike na velikodušnu materijalnu pomoć u odgoju "autohtonog patriotskog svećenstva". Odaziv je bio dosta dobar pa je Odbor već prve godine svog postojanja mogao o svom trošku uputiti u koparski zavod 12 dječaka-sjemeništara. Do početka rata broj sjemeništara na skrbi odbora stalno se povećavao.⁵⁰

Uloga Odbora u odgoju tršćanskih sjemeništara u koparskom zavodu postaje posebno značajna od 1907. kada su crkvene vlasti ukinule kategoriju učenika koji su sami snosili troškove uzdržavanja i bili slobodni u odabiru zanimanja. Od tada tzv. 2. kategoriju čine sjemeništari-pripravnici za svećenički

svećenici, neki poznati po svom protalijanskom političkom zauzimanju, kao vrsarski župnik Andreo Privileggi ili Biagio Demarin, župnik u Baderni. Od hrvatskih svećenika to su učinili samo već spomenuti Pindulić i dvojica, podrijetlom Dubrovčana, Enric Kukuljica, Nikola Sutich te Leopold Ivančić iz Malog Lošinja. *Status personalis et localis*, godine 1890., 37. i 1907., 57.; *Reso conto*, godine 1890./91. i 1907./08.

⁴⁷ *Statuto del Convitto*

⁴⁸ U tršćanskom sjemeništu broj pitomaca se povećao od 28 (godine 1892.) na 47 (godine 1897.). *Prospectus beneficiorum ecclesiasticorum et Status personalis unitarum dioeceseon Tergestinae et Justinopolitanae*, Tergesti 1892., 77.-78.; Isto, Tergesti 1897., 84.-85.

⁴⁹ Samo u posljednjem desetljeću 19. st. za tršćansko-koparsku biskupiju zaređeno je 13 Čeha i 3 Moravca. *Prospectus beneficiorum*, razna godišta.

⁵⁰ *Reso conto*, razna godišta.

poziv iz tršćansko-koparske biskupije, svi odreda štićenici Odbora sv. Justa i Nazarija. Biskup Franjo Nagl 1909. osobno preuzima predsjedanje Odborom, čime je želio naglasiti svoju neutralnost u hrvatsko-slavenskim sporovima. Pomogao je "svojemu" slavenskom sjemeništu u Trstu, ali i "tuđem" u Kopru gdje su boravili njegovi gojenci talijanske narodnosti.⁵¹

Crkvena se vlast odlučila na ukidanje "slobodnih zanimanja" u zavodu ne samo zbog napretka zavoda i nade da će učenici 1. kategorije pokriti sva slobodna mjesta, nego još više zbog pooštrenih odredaba Pija X. o odgoju u malim sjemeništima, te straha od ideja modernizma koju bi eventualno mogli širiti učenici nesjemeništari.⁵²

4. Stagnacija i zatvaranje sjemeništa (1907.-1919.)

S godinom 1907. završava 20-godišnje razdoblje uspona biskupijskog zavoda u Kopru, a započinje 11-godišnje vrijeme stagnacije koje će završiti njegovim ukidanjem 1919. Zatvaranjem vrata zavoda učenicima svjetovnjacima, njegovim zapravo pretvaranjem u klasično malo sjemenište, rezultiralo je smanjenjem broja kandidata za otprilike 1/3 u vremenu 1908.-1914., a za polovicu za vrijeme rata 1914.-1918. u odnosu na prethodno dvadesetogodišnje vrijeme. Dakako, razlog opadanja broja pitomaca zavoda ne bi trebalo tražiti samo u ovom izvanjskom čimbeniku, nego i u činjenici sekulariziranoga talijanskog društva u Istri i Trstu, koje kao takvo nije moglo iznjedrati velik broj svećeničkih zvanja.

S vremenom, mnogi istarski gradovi prestaju uplaćivati u zavodski Fond. Nedostatak sredstava biskup Flapp je pokušao nadomjestiti svećeničkim prilozima koji ionako nisu bili veliki, ali dok su gradske uprave bile izdašne, to se i nije osjećalo. U pismu svim župnicima u listopadu 1907. biskup je jasan: "Potrebno je ponovno upozoriti župnike na važnost koparskog zavoda. Istina ne može se reći da veliki dio svećenika ne cijeni zavod i da ne pomaže i osobnim sredstvima i prilozima od milostinje. Ali što reći o onim svećenicima koji unatoč upozorenjima i jasnim propisima ne osvrću na svoju obvezu i ne potpomažu nikakvim prilogom koparski zavod? Utoliko više zaslužuju prijekor što su mnogi i sami bili pitomci u Kopru. Nadam se da će okružnica poštovanom kleru donijeti očigledan plod kao što je donijela i okružnica prošle godine."⁵³ Ne znamo koliko je učinka imala poslanica 1906., no upozorenja gotovo identičnog sadržaja koja je biskup slao skoro svake godine daju naslutiti da se

⁵¹ M. NOVACH, *Notizie storiche*, 38.

⁵² Herbert JEDIN, *Velika povijest Crkve VI/2*, Zagreb 1981., 395.

⁵³ ŽAB, *Libro delle circolari*, Dall' Ordinariato Vescovile di Parenzo-Pola, *Circolare 19. X. 1907.*

svećenici, posebno hrvatski, ionako u napetim odnosima s biskupom zbog staroslavenske liturgije, nisu puno obazirali na biskupove pozive.⁵⁴

Da je koparski zavod bio mezimac biskupa Flappa, pokazala je i njegova oporuka u kojoj je najveći dio pozamašnog imutka od milijun kruna ostavio za izdržavanje svećeničkog podmlatka. Iako je u oporuci upotrebljena uopćena formulacija svećenički podmladak, jasno je bilo da se to odnosi na podmladak koparskog zavoda.⁵⁵ U ratno vrijeme, iako je došlo do mobilizacije učenika viših razreda, broj pitomaca se nije znatno smanjio jer su učenici tih razreda činili neznatan dio učeničke populacije. Tako je za vrijeme rata broj pitomaca ostao na razini predratnih godina (30-ak prve i 15-20 druge kategorije). Međutim, zbog općega materijalnog osiromašenja izazvanog ratom prihodi Fonda prvi put u njegovoj povijesti nisu bili dostatni za izdržavanje učenika prve kategorije pa je trebalo posegnuti za ostavštinom biskupa Flappa. Zahvaljujući okretnosti i vezama umirovljenoga koparskog župnika Pietra Vascona te utjecaju profesora vjeronauka u gimnaziji u Kopru, doktora teologije Giovannija Marsicha, obojica članovi *Comitato di San Giusto e Nazario*, Comitato je uspio i u ratu izdržavati spomenutih 15-20 učenika druge kategorije.

Nakon smrti biskupa Flappa krajem 1912., na čelo porečko-pulske biskupije dolazi Talijan rođen u Kotoru, u trenutku imenovanja župnik u župi Sv. Antuna u Trstu, Trifun Pederzoli. Pod pritiskom službenog Beča, koji je jedva dočekao odlazak Flappa kao radikalnog Talijana, Pederzoli je vodio umjereniju nacionalnu politiku, odnosno politiku nacionalnog balansiranja između Talijana i Hrvata. Zato u njegovim nastupima koparski zavod ne zauzima ono mjesto koje je imao u nastupima njegova prethodnika. S druge strane, zbrinjavanje istarskih interniraca postaje primarni zadatak biskupije zbog čega pitanje zavoda kao vjersko-nacionalnog simbola gubi na svojoj težini i aktualnosti.

Sestre franjevke sv. Elizabete iz Padove koje su služile u zavodu od 1889., napuštaju Kopar ujesen 1915. zbog čega je zavod ostao zatvoren do veljače 1916. kada su umjesto franjevki došle sestre Presvetog srca iz Rijeke.⁵⁶

Ravnatelj zavoda u vrijeme njegove stagnacije bio je Giorgio Palin i sam pitomac zavoda i dugogodišnji zamjenik ravnatelja Nikole Spadara. Kao iskusen svećenik i odgajatelj, nastojao je zavod držati izvan političkih događaja koje je nametnula ratna drama. Palina je 1918. naslijedio Giovanni Sirolich, mladi svećenik iz Bala, od 1912. vice-ректор zavoda. Preuzimajući dužnost ravnatelja vjerojatno nije slutio da će tu dužnost obavljati samo jednu školsku

⁵⁴ Isto, *Circolare* 5. X. 1910.; 3. X. 1911.; 26. IX. 1912.

⁵⁵ BAP, Oporuka biskupa Flappa., B.o.

⁵⁶ M. NOVACH, *Notizie storiche*, 40.

godinu.

Zatvaranje talijanske gimnazije u Kopru 1919. dovelo je do ukidanja Biskupijskog zavoda u Kopru iste godine. Oспораван i hvaljen, za 39-godišnjeg djelovanja ni nakon gašenja nije prestao biti predmet kontraverznih ocjena. U novoj, poslijeratnoj stvarnosti, Crkva u Istri morala je tražiti i nova rješenja za odgoj svećeničkog podmlatka.

Historiografsko vrednovanje mjesta i uloge Zavoda ne bi smjelo upasti u jednostranosti crno-bijelog pristupa. Karakteristika takvog pristupa je isticanje njegove isključivo vjerske, odnosno nacionalne uloge. Zavod je bio vjerska ustanova s prepoznatljivom nacionalnom (talijanskom) ulogom. Zato mi se ocjena njegova djelovanja iznesena u gimnazijskom godišnjaku 1919., svojevrsni nekrolog, čini koliko zanimljivom toliko i jednostranom: "Biskupijski zavod zaslužuje iskreno poštovanje, pohvale i duboku zahvalnost svih Istrana zbog istinski domoljubnog djela koje je bilo nadahnuto talijanskim osjećajima i uzvišenim nacionalnim ciljevima (...). Istri je pribavio talijanske svećenike koji su u gradovima i selima gdje su djelovali, vršili nacionalnu promidžbu i tako su u sredini s tolikim neznanjem okruženoj sa svih strana, podržavali svijest o pravima talijanskog naroda nasuprot onima koji su gazili ta prava i negirali talijanstvo ovih zemalja na granici."⁵⁷

Iznesena ocjena tipičan je govor talijanskih liberala o mjestu i ulozi Crkve u istarskoj stvarnosti kraja 19. i početka 20. st. Talijanski dio Crkve, iako idejni protivnik, dobro je došao kao mogući nacionalni saveznik. Slavenski (hrvatski i slovenski) dio Crkve uz to što je idejni protivnik, ujedno je i nacionalno-politički neprijatelj koji uporište za svoje nacionalno djelovanje nalazi u kršćanskim vrednotama. Odatle će proizići animozitet i demonizacija slavenskog popa politikanta i optužbe za klerikalizam slavenskog dijela Crkve u Istri.

5. Obrazovanje sjemeništara u koparskoj gimnaziji

Viša državna gimnazija u Kopru (osam razreda) s talijanskim i njemačkim (za prirodne znanosti u V. i VI. te povijest u VII. i VIII r.) kao nastavnim jezikom svečano je otvorena 1858. Izrasla iz niže općinske talijanske gimnazije, za čije su utemeljenje 1848. koparski Talijani u žaru revolucionarnog zanosa skupili 60 000 forinti, koparska će gimnazija, posebno nakon 1864. kad je talijanski postao jedini nastavni jezik, za istarske Talijane postati kulturnom nacionalnom ustanovom.

U trenutku kada prvi naraštaj koparskih sjemeništara prelazi prag ovog

⁵⁷ *Annuario del Ginnasio superiore governativo di Capodistria*, ultimo annuario 1916., Carlo Priora, Capodistria 1919., 10.

hrama znanja, on je iza sebe imao 22 godine odgojno-obrazovnog rada u sklopu kojeg je posebno mjesto pripadalo njegovanju talijanskih kulturno-povijesnih vrednota. Kao državna gimnazija, širila je odanost Monarhiji i caru kao simbolu Monarhije.

Prema nastavnom planu i programu u svih osam razreda izučavao se: vjeronauk, talijanski, njemački, latinski jezik, te matematika. Grčki jezik se učio od III. do V. razreda, povijest od II. do VII. razreda, zemljopis od I. do VI., povijest prirode u I. i II., V. i VI., fizika i kemija u III., IV. i VII., a propedeutika u VII. i VIII. razredu. Izborni su predmeti bili slavenski jezik, crtanje i lijepo pisanje, a od šk. god. 1901./02. izbornim predmetima pridodan je i tjelesni odgoj. Od 1910./11. crtanje i tjelesni postaju obvezatni predmet, a 1912./13. to se dogodilo i s hrvatskim jezikom. Za tjelesni i crtanje bilo je predviđeno sukcesivno uvođenje u svih osam razreda, dok je za hrvatski isti postupak predviđen za više razrede (od V. do VIII.).⁵⁸

Posebno je zanimljiv bio položaj tzv. "slavenskog jezika". Tijekom čitave školske godine, osim u ožujku i travnju, jedan profesor "Slaven", uz predavanje nekog od obvezatnih predmeta, držao je tri tečaja slavenskog jezika – dva sata tjedno po tečaju. Slavenski kao izborni predmet uveden je u gimnaziju već u šk. god. 1867./68., znači nije povezan s otvaranjem koparskog sjemeništa za čije je članove pohađanje tečajeva slavenskog jezika bilo obvezatno. Radi boljeg svladavanja jezika, često većinskog dijela vjernika svojih budućih župničkih destinacija i u sjemeništu su imali posebnog učitelja za slavenski jezik. Dok se u gimnaziji slavenski izučavao prema određenom programu (1. tečaj – osnove gramatike, 2. tečaj – gramatička analiza tekstva, 3. tečaj – proučavanje književnih djela primjerice Smrt Smail-age Čengića, Suze sina razmetnog),⁵⁹ u

⁵⁸ Piano didattico *Annuario dell'I. R. Ginnasio*, a. s. 1912./13., L. Herrmanstorfer, Trieste 1913., 62.

PREDMET I TJEDNI FOND SATI	I. razred	II. razred	III. razred	IV. razred	V. razred	VI. razred	VII. razred	VIII. razred	UKUPNO
VJERONAUK	2	2	2	2	2	2	2	2	16
TALIJANSKI JEZIK	5	4	3	3	3	3	3	3	27
NJEMAČKI JEZIK	3	3	3	3	3	3	3	3	24
LATINSKI JEZIK	7	7	6	6	6	6	5	5	48
GRČKI JEZIK	/	/	5	4	5	5	4	5	28
POVIJEST	/	2	2	2	3	4	3	4	20
ZEMLJOPIS	2	2	2	2	1	1	/	/	10
MATEMATIKA	3	3	3	3	3	3	3	2	23
POVIJEST PRIRODE	2	2	/	/	3	3	/	/	10
FIZIKA I KEMIJA	/	/	2	3	/	/	4	3	12
FILOZOFSKA PROPEDEUTIKA							2	2	4
HRVATSKI JEZIK	/	/	/	/	2	/	/	/	2
CRTANJE	3	3	2	/	/	/	/	/	8
TJELESNI ODGOJ	2	2	2	/	/	/	/	/	6
KRASOPIS	1	/	/	/	/	/	/	/	1
UKUPNO	30	30	32	28	31	30	29	29	239

sjemeništu se najvjerojatnije proučavala crkvena terminologija.

Od 1906. umjesto naziva *lingua slava* (slavenski jezik) upotrebljava se naziv *lingua croata* (hrvatski jezik). Promjena je točnije izražavala stvarnost jezika i bila je znak promjena u talijanskoj percepciji Slavena koji su za njih dugo bili nediferencirana plemenska masa.⁶⁰

Punih 25 godina (1874.-1899.) u talijanskoj koparskoj gimnaziji radio je kao profesor klasičnih jezika i talijanskog, kasnije istaknuti borac za hrvatsku školu i hrvatsko biće u Istri, Fran Matejčić. U to vrijeme, uz kraće prekide, u svojstvu nastavnika (in *qulita' di docente*) predavao je i hrvatski kao izborni predmet. Svojom širokom kulturnom, klasičnom naobrazbom (u Grazu završio studij klasične filologije) i odličnim znanjem svih jezika koji su se tada upotrebljavali u Istri (hrvatski, slovenski, talijanski i njemački), Matejčić je zacijelo plijenio pozornost svih koji su bili prisutni na njegovim satovima hrvatskog jezika.⁶¹ Grupa hrvatskog jezika kao izbornog predmeta dijelila se u dva dijela. Za kandidate koparskog zavoda nastava hrvatskog jezika bila je obvezatna, dok su se ostali gimnazijalci, u skladu s izbornim statusom hrvatskog jezika, mogli slobodno odlučiti za njegovo učenje.

Na zanimanje za učenje hrvatskog jezika u gimnaziji presudno je utjecala nacionalno-politička klima u pokrajini. Krajem 19. i početkom 20. st. u ozračju pojačane iredentističke demonizacije svega slavenskog kao po sebi nečeg prototalijanskog, među etničkim Talijanima ali i talijaniziranim Hrvatima (i Slovencima) opada upis na "tečajeve" hrvatskog jezika. U šk. godini 1880./81. na hrvatski kao izborni predmet bila su upisana 44 učenika. Ako se odbije 11 sjemeništara, onda je riječ o 33 učenika ili svakom petom gimnazijalcu – ne računajući sjemeništare na početku godine upisalo se 150 učenika. Kako se među upisanima samo pet izjasnilo "Slavenima", moglo bi se reći da je među talijanskom većinom postojao određen interes za učenje hrvatskog jezika. To je razumljivo jer je od 161 gimnazijalca njih 75 dolazilo iz nacionalno miješanih istarskih mjesta u kojima se čula i slavenska riječ.⁶² Neki su još nezaraženi idejama iredentizma, a noseći iskustvo djetinjstva o potrebi "slavenskog" u svakodnevnoj komunikaciji, prihvatili učenje hrvatskog kao nečega korisnog u budućem zanimanju.

Godine 1887./88. u gimnaziju se upisalo 217 učenika, od čega je Slavena

⁵⁹ *Programma dell'I. R. Ginnasio Superiore di Capodistria*, a. s. 1877./78., B. Appolonio, Capodistria 1878., 60.

⁶⁰ *Annuario dell'I. R. Ginnasio*, a. s. 1906./07., Carlo Priora, Capodistria 1907., 57.

⁶¹ Ante CUKROV, "Fran Matejčić u pismima Vjekoslavu Spinčiću", *Hrvatska gimnazija u Pazinu 1899.-1999., Zbornik*, (ur. Josip Šiklič), Pazin 1999., 267.; *Programma dell'I.R.Ginnasio*, razna godišta.

⁶² *Programma dell'I. R. Ginnasio*, a. s. 1880./81., Carlo Priora, Capodistria 1881., 66.-67. *Folium Dioecesanum*, annus III., agosto 1881., 132.

bilo 12. Izbornu nastavu iz hrvatskog u svih osam razreda pohađalo je 60 učenika, među kojima je čak 51 iz koparskog zavoda pa je tek devet slobodno opredijeljenih za hrvatski.⁶³ Deset godina kasnije situacija za slavenski element bila je još gora. Od 261 gimnazijalca, Slavena je samo sedam, a od 61 učenika koji su izabrali hrvatski kao izborni čak 53 su bili gojenci koparskog sjemeništa.⁶⁴ Na kraju šk. god. 1912./13. od ukupno 211 gimnazijalaca (207 Talijana, četiri Slovenaca i jednog Nijemca), 47 ih je bilo iz koparskog zavoda. Hrvatski kao izborni predmet slušala su samo 24 učenika⁶⁵ što jasno ističe da ni svi konviktovci nisu upisali hrvatski kao izborni. Iako nema podataka o promjeni Statuta koji je izrijekom obvezivao učenike zavoda na slušanje hrvatskog jezika, labavije stajalište vodstva zavoda prema ovoj obvezi sigurno je bio posljedica opće nacionalne radikalizacije uoči rata.

Neki su profesori, uz odgojno-obrazovni rad, kao svoj primarni zadatak njegovali i znanstveno-istraživački rad te i na tom polju ostavili prepoznatljiv trag.

Dugogodišnji ravnatelj gimnazije (1871.-1900.) Giacomo Babuder, rođeni Kopranin, član Pokrajinskoga školskog vijeća, ravnatelj Carsko-kraljevske ispitivačke komisije za učitelje pučkih škola, zastupnik u Koparskom gradskom vijeću i Istarskom saboru u Poreču, profesor grčkog i latinskog jezika, objavio je nekoliko radova iz provijesti književnosti. U red najpoznatijih spadaju: "D'alcuni Istriani cultori delle lettere classiche dal 1400 i poi, ed in particolare della treduzione dell' Iliade di Andrea Divo giustipolitano" ("Onekim Istranima ljubiteljima klasične književnosti, posebno o prijevodu Ilijade Kopranina Andrea Diva"), "La donna Spartana, riflessioni morali e politiche di 3 grandi storici Tucidide, Cornelio Tacito e Nicoló Mochiavelli" ("Spartanska žena, moralne i političke prosudbe trojice velikih povjesničara Tukidida, Kornelija Tacita i Nikole Mochiavelija"), "Considrazioni sulla poesia popolare con ispeciale riguardo a quella della Grecia moderna" ("O narodnim pjesmama s posebnim osvrtom na suvremene grčke narodne pjesme"). Babuderova monografija o Pavlu Petru Vergeriju Starijem smatra se jednom od najboljih monografija o ovoj zacijelo najslavnijoj osobi istarskog cinquecenta e seicenta.⁶⁶

Giovanni de Favento, koparski kanonik, iako je kao kateheta i profesor talijanskog jezika u gimnaziji djelovao samo nekoliko godina, ostavio je dubok trag u životu više naraštaja gimnazijalaca svojim četverotomnim djelom *La*

⁶³ *Programma dell' I. R. Ginnasio*, a. s. 1887./88., B Appolonio, Capodistria 1888., 61.-62.; *Status personalis et localis*, Parenzo 1888., 34.

⁶⁴ *Programma dell' I. R. Ginnasio*, a. s. 1898./99., Cobo - Pruiram, Capodistria 1899., 76.-77.; *Status personalis et localis*, Parenzo 1898., 65.

⁶⁵ *Annuario dell' I. R. Ginnasio*, a. s. 1912./13., Hermanstorfer, Triesta 1913., 79.-81.; *Resoconto*, Edit Artiginalli, Trento 1914., 12.

⁶⁶ Francesco SEMI, *Istria e Fiume, le figure più representative della civiltà istriana e fiumana nei diversi momenti della storia*, Trieste 1992., 490.-491.

Chiesa cattolica (Katolička crkva) koje se kao udžbenik upotrebljavalo u nastavi vjeronauka sve do 1918. Napisao je i nekoliko književnih studija od kojih su najpoznatije filološka analiza latinske poeme *Histria* glasovitog humanista, tršćanskog biskupa iz 16. st. Andrea Ropicia i "Analisi sul romanzo psicologico e autobiografico del Tommaseo, Fede e Bellezza" ("Analiza Tommaseova psihološkog i autobiografskog romana Vjera i ljepota").⁶⁷

Iza Cresanina Stefana Petrisa, profesora povijesti i zemljopisa (1887.-1919.), ostala je značajna bibliografija. Raspon njegova zanimanja kretao se od istarske prapovijesne problematike do tema vezanih uz 16. i 17. st.⁶⁸ Uz profesorsku službu bio je i dugogodišnji konzervator povijesnih spomenika u Istri.⁶⁹

Na listi profesora susrećemo i Francesca Majera, utemeljitelja znanstveno umjetničkog mjesečnika *Pagine Istriane* (dalje: PI),⁷⁰ jedno vrijeme ravnatelja koparskoga gradskog arhiva i gradske knjižnice. Na stranicama PI objavio je "Inventario dell' Archivio di Capodistria" ("Inventar koparskog arhiva"), "Benedetto Carpaccio",⁷¹ "Gli ebrei feneratori a Capodistria" ("Židovski lihvari u Kopru") i biografije nekih poznatih Istrana s kraja 19. st. i poč. 20. st.⁷²

U red profesora koji su svojim radom pridonijeli ugledu koparske gimnazije spada svakako i Giuseppe Vatovaz. Kao čovjek bogate i široke kulture slovio je za jednog od učenijih profesora i vrsnijih predavača. Posebno se zanimao za istarski folklor i dijalektologiju.

Do same smrti (1938.) predano je skupljao materijal o istarskim narodnim običajima, zbog čega nije stigao golemu građu srediti i pripremiti za tisak. Posmrtno je njegov sin Arcole prikupio pisanu ostavštinu i objavio je u dvije knjige: *Saggio sui proverbi istriani (Studija o istarskim izrekama)* i *Racolta dei proverbi istriani (Zbirka istarskih izreka)*.⁷³

Nemoguće je u jednom ovakvom radu obuhvatiti sve profesore-znanstvenike talijanske koparske gimnazije, a još je teže odrediti njihov doprinos istarskoj znanosti. Po broju bibliografskih jedinica taj doprinos je veoma prepoznatljiv,

⁶⁷ Riječ je o Nicoli Tommaseu (1802.-1874.), talijanskom pjesniku, romanopiscu i filologu rođenom u Šibeniku. Na političkom planu protivnik ujedinjenja Dalmacije s Hrvatskom i zagovornik njezine autonomije u sklopu Austro-Ugarske.

⁶⁸ F. SEMI, n. dj., 541.

⁶⁹ *Programma del I. R. Ginnasio*, a. s. 1898./99., 51.

⁷⁰ Prva serija PI izlazila je 1903.-1914., nova serija 1922.-1923. i treća serija 1949.-1984. Sadrži vrijedne informacije o raznim dijelovima istarske prošlosti: umjetnost, običaji, političke borbe, istaknute osobe.

⁷¹ Benedetto Carpaccio, poznati koparski slikar (16. st.) religioznih motiva. Neke njegove slike i danas rese koparske crkve, druge su pohranjene u Muzeju grada Kopra, dok treće koje kritika pripisuje Carpocciju susrećemo u Fridrich Museumu u Berlinu, lenjingradskom Ermitrageu, te nekim privatnim zbirkama.

⁷² F. SEMI, n. dj., 531.

⁷³ ISTI, 343.

dok bi o njihovim znanstvenim dosezima tek trebalo progovoriti. Mnogi su profesori na stranicama gimnazijskog godišnjaka, koji je počev od 1868. izlazio na kraju školske, godine objavljivali opsežne radove (40-60 stranica) pisane znanstvenom metodologijom.⁷⁴

Budući da je gimnazija bila državna ustanova, pri izboru profesora, osim stručnih kriterija, vodilo se računa i o njihovoj političkoj orijentaciji. Zato se teže moglo dogoditi da za profesora bude izabran otvoreni iredentist. Druga je stvar koliko je zatvorenost učionice pružala pojedincima prostor za prekrivene iredentističke istupe. Pod paskom kvalitetnih profesora i visokih gimnazijskih standarda, uz stroge propise o kućnom redu zavoda, stasavali su pripravnici porečko-pulske i tršćansko-koparske biskupije za svećenički poziv. Nacionalno protalijansko djelovanje svećenika dijelom formiranih u koparskoj gimnaziji nije bilo plod samo gimnazijskog obrazovanja, nego posljedica čitavog spleta okolnosti koje oblikuju nacionalni identitet.

6. Pitomci koparskog sjemeništa – istaknuti svećenici (intelektualci)

Popis svećenika učenika koparskog zavoda zaređenih do 1918.⁷⁵

Porečko-pulska biskupija

	Prezime i ime	Mjesto rođenja	Godina ređenja
1.	Bartoli Pietro	Rovinj	1890.
2.	Franca Tomaso	Mogeba (Poreč)	1890.
3.	Belci Domenico	Vodnjan	1891.
4.	Benussi Giuseppe	Rovinj	1891.
5.	Palin Giorgio	Vodnjan	1892.
6.	Jerco Giovanni	Pula	1893.
7.	Sterle Giovanni	Labin	1893.
8.	Bronzin Antonio	Vodnjan	1893.
9.	Brkan Juraj	Krmed	1893.
10.	Monti Valerijan	Svetvinčenat	1894.
11.	Toso Antonio	Poreč	1894.
12.	Demarin Blaž	Vodnjan	1895.

⁷⁴ Od 1868. do 1907. godišnjak je izlazio pod nazivom *Programma del I. R. GinnosioSuperiore di Capodistria*, a od 1907. do 1922. pod nazivom *Annuariodel Ginnosio Superiore di Capodistria*. Sve do 1920. prvi dio godišnjaka sadržavao je opsežan znanstveni rad nekog od profesora, dok su u drugom dijelu bile školske vijesti.

⁷⁵ Tablica je napravljena na temelju *Status personalis et localis*, razna godišta i *Prospectus beneficiorum*, razna godišta.

Prezime i ime	Mjesto rođenja	Godina ređenja
13. Ive Domenico	Rovinj	1896.
14. Pavan Leonardo	Pula	1896.
15. Corva Eugenio	Višnjan	1897.
16. Majer Ivan	Motovun	1897.
17. Bastijanić Josip	Labin	1898.
18. Vitturi Roberto	Vodnjan	1898.
19. Višković Alojzije	Sv. Lovreč (Labin)	1899.
20. Agapito Agapito	Labin	1900.
21. Muggia Giovanni	Rovinj	1901.
22. Verla Ivan	Vodnjan	1901.
23. Borri Vittorio	Rovinj	1901.
24. Andretić Alojz	Rovinj	1902.
25. Baburdi Francesco	Trst	1902.
26. Šestan Viktor	Labin	1904.
27. Zustović Ivan	Plomin	1904.
28. Michele de Fachinetti	Vižinada	1904.
29. Ghersa Kvirin	Motovun	1905.
30. Sitorich Giovanni	Bale	1906.
31. Quarantoto Giuseppe	Rovinj	1907.
32. Cosetto Emanuel	Sv. Nedelja (Vižinada)	1908.
33. Šverko Franjo	Poreč	1908.
34. Spitteri Dino	Rovinj	1909.
35. Tonković Ivan	Funtana	1909.
36. Bernobić Rudolf	Kaštelir	1910.
37. Sain Josip	Poreč	1911.
38. Rocchi Francesco	Rovinj	1911.
39. Lazarić Antun	Labin	1912.
40. Bressan Josip	Ajello	1912.
41. Pavan Dominik	Rovinj	1916.
42. Zelco Mmarcio	Višnjan	1916.
43. Delcaro Giuseppe	Vodnjan	1916.
44. Cleva Petar	Poreč	1917.
45. Santin Antonio	Rovinj	1918.
46. Novach Marco	Trst	1918.

Tršćansko-koparska biskupija

1. Cergol Josip	Trst	1896.
2. Stolfa Emilio	Trst	1898.
3. Furlani Josip	Labin	1898.
4. Brumen Adriano	Jurdani	1903.
5. Ziachi Giuseppe	Trst	1904.
6. Benvenuto Antonio	Novigrad	1905.
7. Sacersnik Rudolf	Trst	1904.
8. Fava Artur	Trst	1910.
9. Piccoli Luciano	Momjan	1911.
10. Lovisato Romano	Trst	1912.
11. Vascotto Bartolomeo	Isola	1912.
12. Selinger Silvio	Trst	1913.
13. Grego Ivan	Trst	1914.

Prezime i ime	Mjesto rođenja	Godina ređenja
14. Luxa Arthurio	Trst	1914.
15. Damiani Francesco	Grožnjan	1915.
16. Chierago Francesco	Piran	1915.
17. Fornasaro Fortunat	Piran	1917.
18. Drius Francisco	Trst	1918.

Tablica pokazuje da je po broju svećeničkih zvanja prednjačila župa Rovinj (13), zatim su slijedili Vodnjan (6), Poreč i Labin (4), Motovun (3), Višnjan (2). Iz seoskih hrvatskih župa dolazili su rijetki pojedinci kao Alojzije Višković iz Sv. Lovreča (kraj Labina), Ivan Zustović iz Plomina i Rudolf Brnobić iz Kaštelirra. U tršćansko-koparskoj biskupiji od 18 ređenika čak ih je 10 bilo iz Trsta.

Talijanski svećenici na čiju je intelektualno-vjersku, ali i nacionalno-političku formaciju dobrim dijelom utjecao i koparski zavod, kad dolaze u miješane ili pretežno hrvatske župe, najčešće se ne snalaze. Odgojeni u talijanskom nacionalnom duhu, a pritisnuti odlukama biskupa Flappa, neki će olako posegnuti za provođenjem liturgijske discipline, zapravo potiskivanju staroslavenskog i hrvatskog jezika u liturgiji, što u pravilu izaziva otpor hrvatskih vjernika pa unutrašnje crkveno pitanje postaje nacionalno-političko, par excellence. Ovakvo ponašanje dijela talijanskog svećenstva imalo je dvostruke i to dugotrajne posljedice: s jedne strane, nacionalnu homogenizaciju hrvatskih vjernika, a s druge, njihovo udaljavanje od vjere i Crkve.

Nekoliko zanimljivih slučajeva iz istarske crkveno-vjerske svakodnevnice najbolje ilustrira i potvrđuje iznesenu tvrdnju.

Prvi svećenici izišli iz koparskog zavoda bili su Pietro Bartoli iz Rovinja i Tomaso Franca iz Baderne (kraj Poreča). I dok je Bartoli svoj svećenički vijek proveo u većinski talijanskim župama (Rovinj, Vodnjan), Franca je bio "osuđen" na rad u pretežno hrvatskim župama. Kao mladomisnik dolazi u Svetu Nedelju (Porečki dekanat). Poslušan u provođenju biskupovih odluka, pokušao je staroslavenski i hrvatski jezik potisnuti iz liturgije i zamijeniti ga latinskim, što je izazvalo burne reakcije hrvatskih vjernika koji su ovaj potez svog župnika doživjeli kao samovoljni napad na nacionalni identitet. Zbog toga je nekolicina župljana odbila podmiriti naturalna davanja u pšenici i ječmu za godinu 1897. Tužba župnika Franca Kotarskom kapetanatu u Poreču protiv župljana koji nisu izvršili svoje obveze, iako je natjerala neke da to učine, ipak je posijala nepovjerenje i animozitet između župnika Talijana i župljana Hrvata.⁷⁶

⁷⁶ Državni arhiv u Pauinu (dalje: DAP), Fond Carsko-kraljevskog kotarskog poglavarstva u Poreču (dalje: F. C.-k k. p. Poreč) (1898) kut: 53; f: D/1. Pismo župnika Tomasa Franca br. 152, Sveta Nedelja, 1. IX. 1898.

S istim problemima Franca se suočio i u župi Žbandaj (u blizini Poreča) koju je, nakon kraćeg župnikovanja u Funtani, preuzeo 1907. godine. Na odluku Općinskog suda u Poreču da se, na temelju žalbe župnika Franca, započne s ovrhom pokretne imovine onih župljana koji za 1911. nisu prema župniku podmirili svoja naturalna davanja, 16 župljana žalilo se višoj instanci – Kotarskom kapetanatu u Poreču. U žalbi se kao razlog uskraćivanja “naturalia” navodi protalijansko djelovanje župnika Franca. A budući da su – ističu potpisnici žalbe – naturalna davanja u prošlosti bila dragovoljno uvjetovana jedino time “da župnik bude po srcu župljana”,⁷⁷ a s obzirom na to da je u slučaju Franca očito kako nije po volji većine župljana, onda i njihove obveze prema njemu prestaju.⁷⁸

Francov nešto mlađi suvremenik Blaž Demarin suočio se s istim problemima kao i Franco. Nakon završetka studija u Gorici i svećeničkog ređenja 1895. imenovan je kapelanom u Kanfanaru gdje je već dugo vremena župnik bio Petar Studenac – jedan od poznatijih pristaša i gorljivijih širitelja Gajeva ilirskog pokreta. Premda se nije slagao s nacionalno-preporodnim radom svog župnika, mladi mu se kapelan nije usudio suprotstaviti jer je u crkvenim stvarima bio potpuno ovisan o župniku.

Svoj zelantizam potiskivan tijekom dvogodišnjeg boravka u Kanfanaru Demarin će pokazati kao kapelan Marčane, kapelanije župe Mutvoran (Pulski dekanat). Dok je za boravka u Kanfanaru na leđima imao nacionalno svjesnog Hrvata Studenca, koji mu ne bi dopustio javno protalijansko zauzimanje, u Marčani je za svoje nacionalne “ispade” mogao računati s potporom mutvoranskog župnika Antonija Nicolicha, talijanaša rodom iz Dalmacije. Hrvatska mu je strana zamjerila što je više puta pozivao vjernike na pomoć koparskom zavodu. “A zavod je prava nesreća za naš narod (...) Uzalud vam trud don Biaggio! Vi Marčane nikad ne potalijančite. Prekasno je. Narod je progledao i spoznao svoje prijatelje i neprijatelje, te se ne da već od vodnjanske gospode voditi za nos a još manje od vas.”⁷⁹

U Šišanu, gdje je postao upravitelj župe 1900., Demarin je nastavio svoje prepoznatljivo protalijansko djelovanje što je kao i u Marčani hrvatska većina doživljavala kao atak na vlastite nacionalne interese. U crkvi je propovijedi držao isključivo na talijanskom, zabranio je pjevanje hrvatskih pjesama preko mise i rastjerivao mladež koja je na otvorenom pjevala hrvatske pjesme jer time tobože izazivaju pripadnike talijanske narodnosti.⁸⁰

⁷⁷ DAP, F. C.-k. k. p. Poreč (1912.) kut: 159; f: C/1 *Predstavka Radolović Ivana pok. Martina i drugova iz Žbandaja*, Žbandaj 21. I. 1912.

⁷⁸ Isto.

⁷⁹ “Iz Marčane”, *Naša sloga* (Trst), br. 12, 24. III. 1898., 1.-2.

⁸⁰ “Iz Šišana”, Isto (Pula), br. 36, 22. VI. 1900., 3.

Demarinov dolazak za župnika u Bačvi (porečki dekanat) iskoristila je Lega nazionale⁸¹ i imenovala ga za katehetu u svojoj školi u Cvitanima. Budući da su Cvitanima bili dio župe sv. Ivana, svetivanski župnik Josip Bastijanić smatrao je da njemu pripada pravo predavanja vjeronauka u Leginoj školi. Spor oko vjeronauka došao je do biskupa koji je, bojeći se reakcije Lege, presudio u Demarinovu korist.⁸² Uporište za takvu odluku biskup je našao u zakonima koji su privatnim školama dopuštali biranje katehete, pod uvjetom da ga one same i plaćaju. Dakako, tako izabrane katehete trebao je naknadno potvrditi mjesni biskup. Župnik Bastijanić zamjera biskupu nedosljednost. Naime, kad je 1910. Družba Sv. Ćirila i Metoda zatražila da u njihovoj školi u Vabrigi (kraj Poreča) i Raklju (blizu Pule) dvojica hrvatskih svećenika obavljaju poslove kateheta, a koji su bili pripravnici to činiti besplatno, iz Ordinarijata u Poreču stigao je negativan odgovor i odluka da u spomenutim školama mogu katehizirati samo domaći župnici.⁸³

Na listi župnika školovanih u koparskoj gimnaziji i odgajanih u Koparskom biskupskom zavodu, a koji su zbog istih razloga kao Franka i Demarin došli u sukob s hrvatskim vjerničkim okruženjem, susrećemo Antonija Tosa, župnika u Novoj Vasi i Roberta Vitturija, župnika u Taru.⁸⁴ Obje su župe bile u okolici Poreča pa je i blizina biskupa Flappa utjecala na dvojicu svećenika u njihovu revnom suprotstavljanju staroslavenskoj liturgiji.

Neki svećenici, svojevremeno gojenci koparskog zavoda, na znanstvenom su planu ostavili vrijedan i prepoznatljiv trag.

Već spominjani Tomaso Franca, iako je samo kratko studirao medicinu u Italiji, toliko je bio obuzet medicinom da je *Naša sloga* ironično primijetila kako se “sada bavi više liječništvom nego li svećeništvom (...) A pučanstvo u Žbandaju sluša Franca gdje propovijeda a da mu – kako znade lijepo hrvatski govoriti – ne razumije ni slovo”.⁸⁵

Do Prvoga svjetskog rata Franca je objavio tri knjige iz područja medicine: *La tubercolosi e il modo di combaterla* (Tuberkuloza i način borbe protiv iste) i *Il colera asiatico* (Azijska kolera) i *Brevi cenni sulla malaria* (Kratke studije o malariji). U međuratnom razdoblju, kao umirovljeni župnik najprije u Novoj Vasi porečkoj, a zatim u Pomeru kraj Pule, uz medicinsku problematiku bavio

⁸¹ Nakon što je austrijska vlada 1890. zabranila rad južnotirolskog prosvjetnog društva “Pro patria” zbog njegova iredentističkog djelovanja, južnotirolski Talijani 1891. osnivaju novo društvo “Lega nazionale” koje je, posebno pri osnivanju talijanskih škola, bilo nazočno i u Istri.

⁸² BAP, Spisi XIV/IV, pismo župe upravitelja Sv. Ivana od Šterne Josipa Bastijanića Biskupskom ordinarijatu u Poreču, sv. Ivan od Šterne, 26. X. 1910.

⁸³ Isto.

⁸⁴ “Biskup Flapp”, *Naša sloga* (Trst), br. 25, 18. VI. 1908., 2.-3.

⁸⁵ “Fantizam za Italiju u Crkvi”, *Naša sloga* (Pula), br. 42, 19. X. 1911., 1.

se pitanjem postanka svijeta i ljudskom psihologijom.⁸⁶ Od sedam objavljenih knjiga iz toga vremena, neke su pohranjene u BAP-u. Koliko je autoru ovog članka poznato, znanstvena verifikacija Francova opisa do danas nije izvršena. Međutim, činjenica da su se medicinskim knjigama koristili studenti medicine govori o njihovoj visokoj znanstvenoj razini.⁸⁷

Nekrolog u povodu Francove smrti 2. siječnja 1944. objavljen u *Folium dioecesanum* dotaknuo se i njegova znanstvenog rada. "Do zadnjeg časa bavio se znanostu, posebno medicinom. U izučavanju medicine, na temelju promatranja stvarnosti i osjećaja za praktično stvorio je vlastite kriterije. Nakana mu je bilo učiniti dobro onima koji trpe i ukloniti predrasude o sukobu vjere i znanosti. Objavio je iz tog područja nekoliko monografija, pohvalno ocijenjenih od kompetentnih osoba koji nisu mogli ne diviti se dobrom samoukom svećeniku."⁸⁸

Francesco Babudri je za svoga kratkoga svećeničkog vijeka (1902.-1918) obavljao službu pomoćnika u Poreču do 1906. i župe upravitelja u Sv. Nedelji – Vižinada kraj Poreča (1906.-1918.). Kad je izbio Prvi svjetski rat, zbog svojih poznatih javno isticanih iredentističkih stajališta, stavljen je u kućni pritvor. Do tada je već nastao njegov pozamašan historiografski opus sumnjive historiografske vrijednosti zbog liberalno-iredentističkog pristupa istarskoj prošlosti. Babudrijevi liberalni nacionalni ekskluzivizam smetao je i biskupskoj kuriji koja je bila nacionalno osjetljiva. Kako su djela klerika prije tiskanja morala proći filter biskupijskog cenzora, o čijem je mišljenju ovisila dozvola crkvenih vlasti (*imprimatur*) Babudri je na zahtjev cenzora morao korigirati svoja iredentizmom kontamirana stajališta.⁸⁹

U poznatije Babudrijeve povijesno-etnografske radove spadaju: "La Badia di San Michele Sottoterra" ("Opatija Sv. Mihovila kod Poreča"), "Le antiche chiese di Parenzo" ("Stare crkve u Poreču"), "Rimi e ritmi del popolo istriano" ("Rime i ritmovi istarskog naroda"). Pod utjecajem Carduccija⁹⁰ s kojim se dopisivao napisao je dvije knjige poezije, *Carmina* i *Nuova Carmina*.⁹¹

⁸⁶ BAP, Tomaso Franca svećenik porečko-pulske biskupije, b. o. *Pismo (odgovor) biskupa Dragutina Nežića Vladimiru Dugačkom*, Poreč, 10. III. 1976.

⁸⁷ Isto, *Pismo Vladimira Dugačkog biskupu Nežiću*, Zagreb, 8. II. 1976. Dugački moli Nežića da mu dostavi osnovne bio-bibliografske podatke o Tomasu Franci.

⁸⁸ Vidi bilj. br. 66.

⁸⁹ BAP, Spisi XVI/IV. Franco Babudri, b.o.

⁹⁰ Giosue Carducci (1835.-1907.) Talijanski pjesnik i povjesničar književnosti, dobitnik Nobelove nagrade. Po idejnoj orijentaciji pripadao krugu talijanskih liberala radikalno protukatolički orijentiranih. Ne ulazeći ovdje u književne dosege Carduccijeva književnog rada, u vrijeme obračuna Pija X. s modernizmom, nevjerojatnim i protukatoličkim se smatralo da jedan katolički svećenik održava veze s Carduccijem, čovjekom koji je veličao poganski duh starih stanovnika Italije.

⁹¹ F. SEMI, n. dj., 491.

U slavnije pitomce koparskog zavoda svakako treba ubrojiti i Valerijana Montija. Nakon svećeničkog ređenja 1894., imenovan je upraviteljem župe u Šišanu (blizu Pule). Za kratkog boravka u Šišanu (1894.-1899.) uspio je osnovati seosku blagajnu (*cassa rurale*) – prvu talijansku katoličku blagajnu (posujilnicu) u porečko-pulskoj biskupiji. Talijanski liberali svrstali su ga u uski krug svećenika “novih otkupitelja” čije je zauzimanje na socijalnom planu, po mišljenju liberala, samo vješta maska za krajnji cilj – preuzimanje vlasti u Istri.⁹² Hrvatska mu, pak, strana odaje priznanje za iskazanu skrb i za ovozemaljski boljitak svojih vjernika uz napomenu kako je ipak riječ o “našem narodnom neprijatelju”.⁹³ Nigdje nije navedeno zašto bi Monti bio hrvatski neprijatelj. Ovakav govor razumljiv je jedino u kontekstu istarskih demonizacija onih drugih, različitih, samo zato što su drugi i drukčiji.

Kao dugogodišnji profesor pokrajinske talijanske gimnazije u Pazinu, Monti se posebno zanimao za istarsku povijest. Svoj povijesni prvijenac *Cenni storici di Sissano (Povijesne crtice o Šišanu)* objavio je 1909. Iste godine tiskao je životopis Michelea Fachinettija, talijanskog pravnika i pjesnika iz Vižinade (kraj Poreča) iz prve polovice 19. st. *Michele Fachinetti poeta e uomo politico (Michele Fachinetti pjesnik i političar)*. Godine 1934. objavio je Fachinettijeva pisma.⁹⁴

Ovom krugu talijanskih svećenika-intelektualaca svakako treba pribrojiti Giorgija Palina, čovjeka široke kulture i dobrog poznavatelja jezika. Teološkim studijima i prevoditeljskom radu posvetio se nakon što je 1918. razriješen dužnosti ravnatelja koparskog zavoda i imenovan kanonikom u Poreču. S njemačkog je preveo djela poznatoga teologa Bernarda Bartmana *La nostra fede nella Providenza (Naša vjera u providnost)* i *Il Purgatorio, pagine di cristiano conforto (Čistilište, stranice kršćanske utjehe)*. Palinovi predgovori za oba djela predstavljaju zanimljivu i vrijednu teološku refleksiju.⁹⁵

Najpoznatiji pitomac koparskog zavoda svakako je Rovinjac Antonio Santin, riječki (1933.-1938.) a zatim tršćansko-koparski biskup (1938.-1981.). Zbog osuda komunizma i neprihvatanja priključenja Istre matici Hrvatskoj, što je do kraja života nazivao “jugoslavenskom okupacijom”, Santin je u poslijeratnoj jugoslavenskoj javnosti osuđivan kao “poznati i veliki fašista”. Ono što je bio razlog demonizacije u Jugoslaviji, u Italiji mu je pribavilo mnogobrojne pohvale i odobravanje.⁹⁶ Njegova autobiografska sjećanja *Al tramonto: ricordi*

⁹² “Socialisti e clericali”, *L’Idea Italiana*, br. 3, Trst, 17. X. 1896., 1.

⁹³ “Iz Puljštine”, *Naša sloga* (Trst), br. 31, 11. VIII. 1898., 3.

⁹⁴ F. SEMI, n. dj., 535.

⁹⁵ Pietro ZOVATTO, “Cattolici e cattolicesimo in Istria tra `800 e `900”, *Istria religiosa*, no. 19. (a cura di Pietro Zovatto) Centro studi storico-religiosi, Friuli Venezia-Giulia, Trieste 1989., 20.

⁹⁶ Stipan TROGRLIĆ, “Odnos Crkve i države u Istri od 1947.do 1952.godine”, *RTC* 5/1997., br. 2, 373.

autobiografici di un vescovo (Na zalazu: autobiografska sjećanja jednog biskupa), tiskana u Trstu 1978., dragocjeno su svjedočanstvo o jednom vremenu viđenom očima jednoga crkvenog dostojanstvenika.⁹⁷

Jedan od najboljih učenika koparske gimnazije – svih osam razreda završio je izvrsnim uspjehom (*prima con eminenza*),⁹⁸ i svakako najpoznatiji Hrvat pitomac koparskog zavoda bio je Ivan Zuccon (Cukon). Iako se nakon završetka gimnazije nije opredijelio za svećenički poziv, mislim da ga svakako treba spomenuti u kontekstu intelektualaca – pitomaca koparskog zavoda.

Nakon završetka studija prava u Beču vraća se u Pulu gdje otvara odvjetnički ured. U razdoblju 1909.-1916. bio je zastupnik u Istarskom saboru i predsjednik Zemaljskog odbora. Njegov predratni politički rad obilježen je borbom za prava istarskih Hrvata s liberalnih “antiklerikalnih” pozicija. Cukon je bio jedan od radikalnijih protivnika Mahničeva “klerikalizma” i njegova nastojanja da se u Pazinu otvori učenički dom u kojem bi se odgoj učenika povjerio salezijancima. Pretpostavljamo da je Cukonov načelni “antiklerikalizam” imao korijenje u njegovu sjemenišnom odgoju u Kopru, gdje je talijanski “klerikalizam” znao podržavati talijanski ekskluzivizam u Istri.⁹⁹

Cukon je autor pjesme *Krasna zemljo Istro mila*, prvo himne *Družbe Sv. Ćirila i Metoda*, a kasnije u narodu prihvaćene kao svojevrsne istarske himne. Da bi olakšao snalaženje istarskih Hrvata u pravnim mrtvouzicama Dvojne monarhije, 1911. godine objavio je *Zbirku zakona potrebnih u javnom životu u Istri i drugda*.

Pod fašističkim progonima bježi u Zagreb gdje osniva prosvjetno-potporno društvo *Istra*. U međuratnom razdoblju više puta je biran za velikog župana zagrebačke oblasti.¹⁰⁰

Juraj Brkan, rodом iz Krmeda (župa Bale, Rovinjski dekanat), godine 1904., desete godine svoga pastoralnog rada, kao župni upravitelj Rakotula (Motovunski dekanat), kamo je došao nakon kraćeg službovanja u Labinu i Fuškulinu (Porečki dekanat), napisao je, motiviran nedostatkom katehetskih priručnika na hrvatskom, katehetski priručnik u tri sveska *Vrijeme i Vječnost*. U prvom je svesku (300 stranica) obrađena Biblijska povijest Starog zavjeta s dodatkom o Isusu Kristu i njegovoj Crkvi u Starom zavjetu, drugi se svezak (250 stranica) bavi poviješću Novog zavjeta (evanđeoska izvješća i Djela apostolska), s kratkim osvrtom na povijest Crkve do suvremenih događaja,

⁹⁷ F. SEMI, n. dj., 372.-373.

⁹⁸ *Reso conto*, od šk. god. 1882./83. do šk. god. 1889./90.

⁹⁹ Arhiv IKD “Juraj Dobrila”, Osobna arhiva B. Milanovića, *Izgradnja Đačkog doma u Pazinu* (rukopis), 15.

¹⁰⁰ *Hrvatski leksikon, I. svezak A.-K.*, Zagreb 1996., 203.

dok je treći (200 stranica) posvećen ljudskom životu na zemlji i čovječjem određenju za vječni život.¹⁰¹

O Brkanovu rukopisu pohvalno se izrazio Emanuel Pahović, kanonik porečke katedrale, kojemu je biskup Flapp povjerio ulogu cenzora. Pahović smatra "da bi tiskanje rukopisa bilo korisno za vjernike te da bi brojni i kupili. Radi se o spisu korisnom za vjeronaučnu pouku ali i djelu koje može biti na čast i na poticaj biskupijskom svećenstvu".¹⁰² Brkanov rukopis nije tiskan najvjerojatnije zbog financijskih razloga, a kako ni rukopis nije dostupan, o teološkom-katehetskoj ali i jezično-književnom dosegu voluminoznog djela možemo samo nagađati.

Zaključak

Otvaranjem biskupijskog zavoda (Convitto diocesano), zapravo malog sjemeništa u Kopru 1880., porečko-pulski biskup Ivan Glavina nastojao je riješiti akutni problem nedostatka svećenika u svojoj biskupiji. U svemu tome bilo je malo neobično, iako ne i protukanonski, da jedna biskupija (porečko-pulska) na teritoriju druge (tršćansko-koparske) uspostavlja jednu svoju instituciju.

Dva su razloga zbog čega se biskup Glavina odlučio za Kopar. U Kopru je djelovala talijanska gimnazija u kojoj su sjemeništarci mogli steći naobrazbu potrebnu prije upisa na bogoslovni fakultet. Orijentacija na Kopar, zbog talijanske gimnazije, bila je uvjetovana spoznajom o velikom nedostatku upravo talijanskog svećenstva. Glavina kao Slovenac, pri tome, zacijelo nije imao nikakve protuhrvatske ili protuslovenske namjere i nije mogao slutiti da će koparski zavod u hrvatskoj i crkvenoj javnosti biti doživljen kao talijanska iredentistička ustanova kojoj je cilj, pod plaštem vjere, vršiti dezintegraciju hrvatskog korpusa u Istri i tako utirati put njegovoj integraciji u talijanski korpus.

Upravo na percepciji i odnosu talijanskih i hrvatskih liberalnih krugova prema koparskom zavodu zrcali se s jedne strane "istarski liberalni koncept" odnosa prema vjerskim institucijama, a s druge strane očituje se i hrvatsko-talijanska polarizacija. Taj liberalni koncept u vjeri i svemu vjerskom odnosi se samo na jedan trenutak društvene zbilje kojemu je transcendentno samo pokriće i sredstvo za ostvarenje ovozemaljskih ciljeva. U konkretnom slučaju nacionalnih. U zahuktaloj nacionalnoj situaciji nije bilo moguće da nešto Tali-

¹⁰¹ BAP, Spisi XIV/IV. *Pismo Jurja Brkona Ordinarijatu u Poreču*, Rakotule, 25. III. 1904.

¹⁰² Isto, *Pismo Emanuela Pachovicha Ordinarijatu u Poreču*, Poreč, 19. VII. 1904.

jani hvale, a da Hrvati to isto ne osuđuju, i obrnuto. I zaista, u mjeri u kojoj je talijanska strana veličala koparski zavod, hrvatska ga je demonizirala.

Čini nam se da povjesničar ne bi smio pasti pod utjecaj bilo talijanskog bilo hrvatskog viđenja zavoda. Riječ je o crkvenoj ustanovi određenoj za odgoj mladića pripravnika za svećenički poziv. Kako su svećenički pripravnici, njihovi odgajatelji i profesori konkretni ljudi s konkretnim nacionalnim identitetom, to je sigurno kompletna duhovna formacija bila uvjetovana i njihovom nacionalnom pripadnošću. U koparskom zavodu samo su rijetki bili Hrvati i Slovenci pa je normalno njegovo talijansko obilježje i značenje.

Nezgode će nastati kad gojenci zavoda, odgojeni u talijanskom duhu, dolaze kao svećenici u miješane hrvatsko-talijanske ili pretežno hrvatske župe. Pod utjecajem talijanskog doživljaja Istre, bez poznavanja tradicije staroslavenskog i narodnog jezika u liturgiji neki su, ohrabreni i odlukama biskupa Flappa, radikalno udarili po staroslavenskoj (glagoljaškoj) liturgijskoj tradiciji. Time su izazvali negodovanje i otpor svojih hrvatskih vjernika za koje je staroslavenska liturgija imala šire nacionalno značenje.

Za 39-godišnjeg djelovanja kroz zavod je prošlo oko 600 pitomaca 1. i oko 300 pitomaca 2. kategorije. Samo manji dio njih sačuvali su poziv i postali svećenici. Među istaknutim istarskim intelektualcima u prvoj polovici 19. st. susrećemo i svećenike laike koji su mladost proveli u biskupijskom zavodu u Kopru. O njihovu književnom i znanstvenom doprinosu tek bi trebalo progovoriti.

SUMMARY

THE JUNIOR SEMINARY OF THE DIOCESE OF POREČ-PULA
IN KOPAR, 1880-1919

In 1918, due to a small number of enrolled candidates, the seminary in Kopar was closed. At the time, it was the only seminary in Istria. Because of a lack of priests, a number of parish seats were empty, thus the Istrian bishops considered a solution to the declining number of clergy one of their most important problems. They were in agreement that the opening of a junior seminary was the only way toward solving this pressing pastoral issue. Until 1880, when Bishop Ivan Glavina opened the seminary in Kopar, the attempts of several bishops of Poreč-Pula to accomplish the same had not resulted in lasting success. The students of the Kopar seminary had to attend an Italian gymnasium, which in the eyes of Italian liberals ensured that the future priests would be brought up in an Italian spirit and thereby enabled to carry out their role in raising Italian national consciousness, which for the liberals was more important than their pastoral or spiritual function. Because of this, during its 39 years of operation the seminary was the darling of the Italian liberals and a vital national institution. For the same reason the Croats of Istria viewed the seminary as a vehicle of italianization and disintegration of the Croatian national corpus in Istria. In this very tense national conflict neither the Italian nor the Croatian attitude was immune to extremely contradictory evaluations. Whether and to what degree the graduates of the seminary, who later became the priests of Istria, put their nationalism ahead of their pastoral work, thereby fulfilling the expectations of their co-nationals (liberals) and realizing the worst fears of the Croats, is hard to determine.

Indeed, very few priests whose education was influenced by the seminary at Kopar came into conflict with their Croatian flock. Since the major source of conflict was the promulgation of the Bishop's decree concerning the question of Old Slavonic and Croatian liturgy, and not the inflexibility of a particular priest, it can be freely concluded that the role of the seminary in national strife has been overblown.

Key words: Church in Istria, Seminary at Kopar, Ivan Glavina, National Question, Italian Secondary School